

Gailestis: jausmo patyrimo fenomenologija

Medeinai

Ramunė Bleizgienė

Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas
El. paštas ramune.bleizgiene@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0003-4207-3550>

Santrauka. Straipsnyje, remiantis fenomenologiniu požiūriu į jausmus, analizuojant vestuvines dainas ir su jomis susijusius vestuvių papročius, siekiama aprašyti vieno jausmo – gailesčio – patyrimo tarpasmeninį, kūniškąjį, vertybinį aspektus. Šiame straipsnyje dėmesys telkiamas tik į tas šios jausmo reikšmes, kurios nurodo į jautrų, supratingą asmens santykį su aplinkiniais. Gailesčio jausmas buvo svarbi kvalifikacija, kurią jaunoji vestuvių, moters iniciacijos į suaugusiųjų pasaulį, metu turėjo įrodyti. Viena iš socialinių gailesčio funkcijų – jausminio santykio su nauja šeima sukūrimas. Tik permainius naujos šeimos narių širdis iš rūščių į gailestingas, jaunoji galėjo tapti naujos šeimos nare. Gailesčio išgyvenimas vestuvių metu telkė šeimą ir visą bendruomenę, pagrindė ir išreiškė pamatinę asmenis siejančią ir jų elgseną pagrindžiančią vertybinę nuostatą – buvimą, veikimą, atsizvelgiant į šalia esančiuosius. Laidotuvių ir vestuvinių raudų panašumas rodo, kad gailestis ne tik padėjo jaunamartei patirti esminę gyvenimo transformaciją, jis leido užmegzti ryšį su sakraliuoju, mirusiųjų pasauliu.

Reikšminiai žodžiai: fenomenologija, jausminė patirtis, tarp subjektyvumas, tarpkūniškumas, gyvenamasis pasaulis, Žemaitė, gailestis, vestuvinės dainos, rauda.

Compassion: a Phenomenology of the Affective Experience

Abstract. The article, based on a phenomenological approach to feelings, aims to describe the peculiarities of the experience of one emotion – compassion – on the basis of wedding songs and related wedding customs. Compassion was one of the ‘qualifications’ that the young woman had to prove at the wedding, that is, the initiation of women into the adult world. The similarity between the funeral and the wedding lament shows that compassion not only helped the young woman to experience a fundamental transformation in her life, but also allowed her to establish a connection with the sacred world of the dead. One of the social functions of compassion was the creation of an emotional relationship with the new family. Only by changing the hearts of the members of the new family from cold to compassionate could the young woman become a member of the new family. The article shows that this feeling is important in understanding the peculiarity of interpersonal relations, the value attitudes and behavioural patterns that justify them and are expressed in them. The experience of compassion at the wedding brought the family and the whole community together, justified and expressed the fundamental value attitude that binds individuals together and justifies their behaviour, which is being present, as well as acting in relation to those around them.

Keywords: phenomenology, affectivity, intersubjectivity, intercorporeality, living world, Žemaitė, compassion, wedding songs, lament.

Received: 17/07/2024. Accepted: 10/09/2024

Copyright © Ramunė Bleizgienė, 2024. Published by Vilnius University Press

This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License, which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

Įvadas: gailesčio taku

„(Vokiečiai) vokiškai atjaučia ir vokiškai elgiasi“ (LKŽ IV: 319) – vienas iš žodžio *atjaušti*, turinčio ir reikšmės pagailėti, užjausti, padėti, vartosenos pavyzdžių leidžia kelti klausimą, ar lietuviškoje kultūroje egzistuoja tik mums būdingos jausminės formos, grindžiančios savitą santykį su savimi, kitais asmenimis ir supančiu pasauliu. Reikšminga, kad pasakymo, įvardijančio kitos tautinės bendrijos jautimo ir elgesio skirtumus, kilmė – Rytų Prūsijos ir Klaipėdos krašto raštai. Skirtumai lengviausiai atpažįstami ties riba, kur susitinka dvi tautinės bendrijos.

Straipsnyje, remiantis fenomenologiniu požiūriu į jausmus, analizuojant vestuvines dainas ir su jomis susijusius vestuvių papročius, siekiama aprašyti vieno jausmo – gailesčio – patyrimo tarpasmeninį, kūniškąjį, vertybinį aspektus. Jurgos Sadauskienės (2014, p. 30) teigimu, pirmą sykį istoriniuose šaltiniuose paminint lietuvių dainų jausmingumą, buvo atkreiptas dėmesys į gailesčio jausmą: „Antai aiškiai aktualizuotą gailesčio, gedulo emociją matome išreikštą dar XIV amžiui priskirtai (pasak Motiejaus Stryckovskio) metraščiuose minimai dainai apie Gurdą Gentvilaitį: ‘Ne taip man gaila pilies, kaip narsių riterių, ugnyje degančių’. Sugrįžusi prie gailesčio išgyvenimo tyrimo¹, dar kartą peržiūrėdama *Lietuvių kalbos didžiąjame žodyne* užfiksuočius žodžio *gailėti* ir jo vedinių pateikiamus vartosenos atvejus, atkreipiau dėmesį, kad greta kasdienių pasakymų dalis šio žodžio reikšmės pristatančių pavyzdžių paimta iš vestuvinių dainų repertuaro. Dar vienos dalies šio žodžio vartosenos pavyzdžių šaltinis – religiniai raštai, iš jų minėtini Mikalojaus Daukšos *Postilė*, Konstantino Sirvydo pamokslai. Galima kelti prielaidą apie jausminės patirties, kuri apibendrintai gali būti įvardijama gailesčio jausmu, kompleksiskumą. Šio jausmo skirtingi pavadinimai, jų vartosenos laukas, dar ir neatlikus išsamaus tyrimo, leidžia įtarti, kad jis turėjęs platų reikšmių spektrą, galėjęs būti patiriamas skirtinguose socialiniuose kontekstuose ir būti įkūnytas įvairiopus elgsenos ar veiksmų bei pagrindęs savitas vertybines nuostatas.

Šiame straipsnyje susitelkiu į vestuvinių dainų tyrimą ir analizuoju tas dainas, kuriose gailestis pasirodo kaip svarbus išgyvenimas. Remdamasi kitų mokslininkų atliktais darbais (Sauka, 1968, 1989, 1994; Ūsaitytė, 2019; Stundžienė, 2002, 2004, 2009, 2016; Vėlius 1996; Daugirdaitė, 2011 ir kt.), aptariu šių dainų sąsajas su vestuvių apeigomis, tuo metu atliekamais veiksmais. Fenomenologinis gailesčio tyrimas, mano galva, leidžia priartėti prie konkrečios jausminės patirties ir rekonstruoti jai teikiamas reikšmes, aprašyti jos atliekamas funkcijas tarpasmeniniuose santykiuose ir jos formuojamą asmens laikyseną, įvardyti ją palaikomas ir išreiškiamas vertybines nuostatas; ir visus šiuos aspektus suvokti kaip išgyvento ar išgyvenamo *realaus* patyrimo dėmenis. Mano supratimu, analizuojant šį jausmą, pagrindžiantį tam tikrą gyvenimiškąją laikyseną, galima geriau suprasti ir mūsų bendruomenės, turinčios ilgą istoriją, jausmų patyrimo, jiems teikiamų reikšmių ir atliekamų funkcijų savitumą. Kita vertus, vieno jausminio išgyvenimo – gailesčio – rekonstrukcija leidžia atskleisti pamatines fenomenologijos aprašytas iš esmės daugumai

¹ Šio straipsnio priešistore galima laikyti 2016 m. paskelbtą straipsnį „Pasaulio ir asmens jausminiai ryšiai Žemaitės kūryboje“ (Bleizgienė, 2016).

jausmų būdingas savybes: jausminę orientaciją pasaulyje, jausmų sužadintą veikimą konkrečiomis aplinkybėmis, tarpasmeninius santykius palaikančias ir reguliuojančias funkcijas, sukeliamus kūno pojūčius bei jausmų santykį su vertybėmis.

Giedrės Šmitienės (2000, 2011, 2014, 2017) fenomenologinės antropologijos darbai yra pavyzdys, kaip galima taikyti fenomenologinius teorinius konstruktus tautosakos tekstams, kalbinamų asmenų patirčiai analizuoti. Fenomenologinė prieiga leidžia dėmesį sutelkti į kasdienę, praktinę, kūniškąją santykių plotmę. Šmitienė (2014, p. 15) folklorą analizuoja „kaip gyvenimo būdą, kaip tam tikrą juslinio suvokimo stilių ir praktiką“. Fenomenologiniai konceptai, tokie kaip intencionalumo, intersubjektyvumo, ikirefleksyvos sąmonės, asmens įsikūnijimo, pasaulio kūniškumo ir kt., mokslininkei padeda iš gimtųjų papročių, Žemaitės apsakymų rekonstruoti „realų egzistencinį, mirštantį“ subjektą (Šmitienė, 2000, p. 183).

Antropologine analize, aprašančia realią jauseną, gyvenimo būdą bei santykius, oponuojama dalies tautosakininkų, etnologų tyrimams, kuriuose tautosakos tekstuose ieškoma estetinių, simbolinių, mitinių reikšmių². Dalyje tokių tyrimų tautosakos tekstuose užfiksuotos patirtys ar situacijos dažnai pristatomos kaip per daug nutolusios nuo šių dienų tyrėjo patirties, todėl nebesuprantamos. Nutinka taip, kad pasirinktas tyrimo būdas tampa netinkamu atrakinti, paaiškinti pasirinktus analizuoti tekstus³. Fenomenologinė teorinė ir praktinė nuostata palanki šiam tyrimui, kai vestuvinėse dainose aptinkamos gailėsčio reikšmės, vestuvinių papročių aprašymuose randamos nuorodos į gailėsčio išgyvenimą iš esmės laikomos buvusios (ir galbūt tebetrunkančios) patirties liudijimu. Šmitienė (2014, p. 17), remdamasi Edmundo Husserlio fenomenologine subjektyvios patirties analize, individualioje, atskiroje asmens patirtyje atpažįsta bendrus, daugumai būdingus bruožus, t. y. iš vienos konkrečios moters veikimo pasaulyje būdo daro išvadas apie visos tradicijos ypatumus. Šiame tyrime atliekamas priešingas judesys: dainos, kurios, manoma, atskleidžia bendrą, daugeliui būdingą patirtį, matomos kaip išreiškiančios ir individualius, atskiro asmens išgyvenimus.

Dabar trumpai pristatysiu šiame straipsnyje vartojamas sąvokas. Thomas Szanto ir Hilge Landweer „Routledge“ leidyklos žinyne, skirtame emocijų fenomenologiniams tyrimams, sąvoką *emocijos* vartoja kaip skėtinį terminą, apimančią įvairius jausminius išgyvenimus, tokius kaip afektai, emocijos, sentimentai ir kt. (Szanto, Landweer, 2020, p. 1–37). O Tomas Fuchsas *Oksfordo filosofijos ir psichiatrijos žinyne* (2013) kaip pačią bendriausią sąvoką, apimančią visų kitų jausminių išgyvenimų įvardijimus, vartoja terminą *afektyvumas* (angl. *affectivity*), jo parašytas skyrius vadinamas „Afektyvumo fenomenologija“ (angl. *The Phenomenology of Affectivity*)“ (Fuchs, 2013, p. 612–631).

Mano pačios požiūris į terminų *emocijos*, *jausmai* vartoseną keitėsi. Lietuvių kalboje turime žodį *jausmai*, taip pat vartojame tarptautinės kilmės sąvoką *emocijos*. Straipsnyje,

² Tokia pozicija paaiškinama ir pačių pokalbininkų laikysena: „Ji [Ona Lukšienė] nepasakojo mums ko nors aiškiai vertingo – senovinio, apeiginio, mitinio“ (Šmitienė, 2014, p. 15).

³ Gana dažna ir pasikartojanti Saukos (1994, p. 15) išvada apie vestuvinių dainų vaidinimą: „Čia už simbolių slypi sunkiai apčiuopiama, nepasiekiamą realybę.“ Skirtingi požiūriai į vestuvines dainas, jų interpretacijos linkmės plačiau pristatomos ir aptariamos antroje šio straipsnio dalyje.

skirtame kultūros teorijos darbams, kuriuose aprašomos įvairios emocijų istorijos tyrimų galimybės, pristatyti, siūliau daryti skirtą tarp emocijų ir jausmų. Emocijas apibrėžiau kaip aiškia vertybinę konotaciją turintį, į pasaulį nukreiptą, konkrečią funkciją tarpasmeniniuose santykiuose atliekantį jausminį išgyvenimą. O jausmus pristačiau kaip labiausiai su kūno pojūčiais susietą, aiškaus intencionalumo neturinčią patirtį (Bleizgienė, 2015, p. 17–18). Tačiau fenomenologiniuose emocijų tyrimuose dažniausiai laikomasi nuostatos, kad visi jausminiai išgyvenimai turi ir kognityvinį, ir vertybinį turinį bei kūniškąjį dėmenį, tad ankstesnė mano daryta skirtis, žvelgiant iš fenomenologinės perspektyvos, netenka prasmės. Be to, atidžiau pastudijavus veiksmažodžio *jausti* reikšminį lauką, matyti, kad lietuvių kalba *jausti* reiškia: justis išorinius ir vidinius dalykus, numanyti, žinoti, nemiegoti, budėti, nuspėti. Tad akivaizdu, kad lietuviški žodžiai *jausti*, *jausmai* yra tinkami iš esmės visoms fenomenologų atrandamoms jausminės patirties savybėms išreikšti. Fenomenologų darbuose vartojama sąvoka *afektyvumas*, kaip apimanti visas jausmines patirtis: emocijas, jausmus, būsenas (angl. *moods*), egzistencinius jausmus, sentimentus, aistras ir netgi tikėjimą, valią ir kt. Tad šiame straipsnyje, norėdama parodyti, kad kalbu ne apie vieną konkretų jausmą, nuotaiką ar atmosferą, o apie jausmus, kaip įvairiopą jausminę patirtį apimančią reiškinį, vartojau sąvoką *jausminė patirtis*, analogiškai angliškam terminui *affectivity*.

Fenomenologinė jausmų samprata: teorinis žvilgsnis

Kaip pažymi Thomas Fuchsas⁴ (2013, p. 612; 2016, p. 195), tradiciškai vakarietiškoje tradicijoje (jai priskiriami ir filosofijos, ir psichologijos darbai) jausmai matomi kaip sunkiai sugaunama privati / subjektyvi mentalinė būseną, kurią lengviausia supaprastinti iki žinojimo ar valios aktų arba tiesiog visai ignoruoti. Dažnai jausmai įsivaizduojami kaip glūdintys psichikoje, atskirtoje ir nuo jausmus patiriančiojo kūno, ir nuo pasaulio. Fenomenologinėje perspektyvoje toks jausmų supratimas kvestionuojamas. Kaip teigia Fuchsas (2007, p. 424), subjektyvi patirtis nėra randame nei „psichėje“, nei „smegenyse“, bet savo ribas peržengiančiame kūne, asmens erdvėje ir pasaulyje.

Kitas svarbus poslinkis, aiškinant jausmus, matyti, kai iš esmės naujai nusakoma žmogaus samprata: asmuo suvokiamas kaip jausminė būtybė, todėl jausmai traktuojami kaip toks pat reikšmingas patyrimas kaip, pavyzdžiui, mąstymas. Pabrėžiant žmogaus ir pasaulio jausminių ryšių svarbą, teigiama, kad jausmai įtraukia mus į santykį su visu mus supančiu pasauliu arba, kitaip sakant, jie yra svarbi santykio su pasauliu dalis. Žvelgiant iš fenomenologinio taško, jausmai įgyja prasmę tik jas išgyvenančio žmogaus individualios elgsenos ir jo gyvenamojo pasaulio kontekste. Bet tai nėra tik privati, vidinė

⁴ Aš nesiimsiu pristatyti fenomenologinės jausmų klasifikacijos. Varijuojančių, konkuruojančių požiūrių į tam tikras jausminių išgyvenimų grupes apžvalga – atskiro tyrimo vertas darbas. Dėmesį telksiu į dabartinius fenomenologinius jausmų tyrimus, nesiimsiu rekonstruoti fenomenologinio požiūrio į jausmus istorijos. O šioji tikrai ilga, Szanto ir Landweer (2020, 1) pažymi, kad jausmai fenomenologų akiratyje atsidūrė prieš šimtą metų, dabar kalbama apie naują susidomėjimo jais bangą. Tai liudija 2020 metais išleistas „Routledge“ Emocijų fenomenologijos žinynas.

erdvė, jausmai asmenį susaisto su tarpasmenine sritimi ir įmagina prisiimti kolektyvinius siekius ir įsipareigojimus (Szanto, Landweer, 2020, p. 9). Pavyzdžiui, kalbėdamas apie pamatinius, santykį su pasauliu formuojančius jausmus, tokius kaip jausmas būti gyvai ar egzistenciniai jausmai, Fuchsas (2016, p. 615) pabrėžia, kad jie kuria santykį ne su anoniminiu pasauliu, bet su bendru, su kitais besidalijamu pasauliu. O tai yra gyvenamasis pasaulis – įprastinis, tiesioginio patyrimo pasaulis, mūsų buvimo kartu su daiktais, kitais žmonėmis erdvė (Mickūnas, Steward, 1994, p. 81).

Paaiškinti mūsų jausminį santykį su pasauliu ir kitais asmenimis padeda supratimas, kad jausmai kyla konkrečiose situacijose⁵. Kaip yra pažymėjusi Šmitienė (2014, p. 24), aprašydama Onos Lukšienės laikyseną, visi šios moters pasakymai susiję su situacija: „Viską lemia situacijos, konkretūs atliekami veiksmai.“ Lygiai taip pat vertinami ir jausmai, kurie sužadinami konkrečių situacijų ir yra neatsiejami nuo tuo metu patiriamų kūno pojūčių ir veiksmų. Jausmų galia situacijose iškelti tai, kas mums yra reikšminga ar vertinga, aiškinama jausminio intencionalumo sąvoka. Tačiau svarbu pabrėžti, kad jausmų atidengiama ar iškeliami reikšmė kyla ir iš mūsų, nes mums reikšmingi, reiškiantys yra tam tikri dalykai, ir iš pačios situacijos, kuriai priklauso kiti asmenys ir objektai, turintys ekspresyvių (jausminių) savybių, kurios patraukia arba atstumia mus⁶. Kaip pažymi Fuchsas (2020, p. 323), mes negyvename tik fiziniame pasaulyje, patiriama erdvė aplink mus visada yra persmelkta jausmų. Šis teiginys iliustruojamas tokiais pavyzdžiais: mes jaučiame vakarėlio linksnumą, laidotuvių maršo liūdnumą, šaltą konferencijos arba seminaro atmosferą ir kt. (Fuchs, 2013, p. 613; 2016, p. 196)⁷. Anglų kalba mūsų patiriamų subjektų, taip pat ir objektų savybėms, kurios vienaip ar kitaip verčia mus reaguoti ar atsakyti, pavadinti vartojama sąvoka *affordance*. Gana sunku rasti lietuvišką šio žodžio atitikmenį, jausmų fenomenologijos kontekste galime kalbėti apie supančio pasaulio jausmines / afektines galimybes⁸. Tai reiškia, kad asmenys ar daiktai mums pasirodo įdomūs, patrauklūs, atstumiantys, šiurpūs, slėpiningi ir t. t. Todėl jausminis intencionalumas suvokiamas kaip dvipusis: jis atskleidžia tam tikros situacijos vertybinę ypatybę ir jaučiančio asmens būseną jos akivaizdoje (Fuchs, 2013, p. 621).

⁵ Fenomenologai atskiria save nuo kognityvinio požiūrio į jausmus, kai jie aiškinami kaip vertinimas ar duotos situacijos suvokimas. Kognityvinei jausmų sampratai priskiriami Wiliamo Lyonso, Martos Nussbaum, Roberto Solomono darbai (Fuchs, 2013, p. 617).

⁶ Husserlio teigimu, kol asmuo pasiekia bet kokią aktyvią kognityvinę (suvokimo) ar vertinančią būseną, jos ar jo patiriama aplinka sukuria tam tikrą „afektinę (jausminę) trauką“, kuri padaro objektus ryškius ir motyvuoja subjektą sutelkti į juos dėmesį (Szanto, Landweer, 2020, p. 8).

⁷ Šioje vietoje noriu atkreipti dėmesį, kad kai kalbame apie mūsų ir pasaulio ryšius, tai mums lengviausia įsivaizduoti jausminius ryšius tarp žmonių. Tačiau kaip rodo Žemaitės kūrybos ir *jausmažodžių* vartosenos pavyzdžiai, jausminiai ryšiai gali sieti žmones su gyvūnais, paukščiais ir vadinamuoju negyvu pasauliu – mėnuliu, augalais ir t. t. Tiek aktyvumas tradicinėje kultūroje, anot Šmitienės (2014, p. 24), priklauso visiems (augalui, duonai, vaistui, buteliukui), tiek ir jausmingumas pranoksta žmogaus ribas.

⁸ Šmitienė vartoja sąvokas *tinkamumas*, *pateiktumas*. Dalius Jonkus (2017) – *tinkamumas*. Tačiau ši sąvoka tinka kalbant apie objektų, kaip galimų panaudoti tam tikru būdu, savybėms pabrėžti. Kai kalbama apie jausminį atsaką į tam tikras patiriamų subjektų ir objektų savybes, žodis *tinkamumas* nėra parankus, nes neturi jausminės konotacijos. Sąvokos *affordance* sunkumą išversti kitame kontekste aptaria Dalia Satkauskytė (2023, p. 33–34), remdamasi naujojo formalizmo teorija, ir siūlo šią sąvoką versti *galimybiškumas*, *tinkamumas*, *polinkis* ir visas jas vartoja sinonimiškai.

Fenomenologinė nuostata, kad mus supantis pasaulis yra persmelktas jausminių savybių, reiškia dėmesio perkėlimą nuo patiriančio, jausmus išgyvenančio asmens į tarpasmeninę erdvę (Fuchs, 2013, p. 612). Jausmai fenomenologiniuose tyrimuose imami suvokti kaip erdvinis reiškiny, ypač nusakant kai kurias jausminių išgyvenimų grupes. Pavyzdžiui, aprašydamas atmosferas (angl. *atmospheres*), nuotaikas (angl. *moods*), Fuchsas (2013, p. 615–619) teigia, kad šios jausminės patirtys yra išsklidusios erdvėje, jos peržengia kūno ribas ir yra suvokiamos kaip kūno, savasties ir aplinkos susiderinimas⁹. Šių patyrimų specifikai paaiškinti pasitelkiamos muzikinės metaforos: „Galima sakyti, kad nuotaikos „suderina“ kūną, savastį ir aplinką vienu bendru akordu, panašiai kaip tonacija, jungianti natų seriją mažorine ar minorine tonacija“¹⁰ (Fuchs, 2013, p. 619).

Kodėl svarbu pabrėžti, kad gyvenamasis pasaulis yra persmelktas jausmų, kviečiančių, patraukiančių ar atstumiančių mus? Nes tradiciškai yra linkstama manyti, kad mes savo jausmus priskiriame aplinkai, ypač kai kalbama ne apie asmenis, o, pavyzdžiui, apie gyvūnus, augalus ir kt.¹¹ Fenomenologinis jausmų tyrimas leidžia perkelti dėmesį nuo patiriančio subjekto prie kitų, dalyvaujančių jausminėje situacijoje. Fuchsas (2013, p. 613) teigia, kad „jausmai nėra imanentinio subjekto psichinės būsenos, kurias mes projektuojame į indiferentišką objektų visumą. Veikiau tai yra kūno prisiderinimo prie gyvenamojo pasaulio ir įsitraukimo į jį būdai“.

Jausmai *apima* kūną, savastį ir pasaulį. Apima – šiuo atveju reiškia ne tik tai, kad jausminis išgyvenimas susieja patiriantį asmenį su jo aplinka, bet ir tai, kad patiriantis asmuo yra ne vienintelis jausminio išgyvenimo dalyvis, jausmų šaltinis yra ir supantis pasaulis, todėl visi jausmai šioje perspektyvoje suprantami kaip „su-kurti“ (angl. *co-created*). Fenomenologinis aiškinimas leidžia atlikti dvigubą judesį: viena vertus, mažinamas jausmus išgyvenančio asmens monadiškumas (izoliacija), parodant, kad jo ar jos jausminė patirtis yra „su-kurta“. Kita vertus, jausminio išgyvenimo dalyviams, visai supančiai aplinkai (ir tam, kas suvokiama kaip gamta, ir žmogaus sukurtam pasauliui, pvz., architektūrai, muzikai, t. y. kultūrai) suteikiama vis daugiau reikšmės, siekiant parodyti jų indėlį, svarbą jausminėms patirtims.

Pastarojo meto fenomenologiniuose tyrimuose daug dėmesio skiriama jausminių išgyvenimų kūniškumui aprašyti. Pamatinė nuostata yra ta, kad jausmai patiriami kūnu, per jį galima įsitraukti į situaciją, reaguoti, rezonuoti. Kūnas laikomas jausminio intencionalumo mediatoriumi. Jis atlieka esminę funkciją suvokiant kitą asmenį, t. y. kitas man

⁹ Veikimą kartu su visu supančiu pasauliu aprašo ir Šmitienė. Mokslininkė, remdamasi kasdienės kalbos pavyzdžiais, teigia, kad aktyvumas būdingas visiems. Štai Ona Lukšienė pasakoja, kad kai ji „užveda“ mieles, tada jos pradeda pukšėti. Atitinkamai, pagal mielių veikimą, savo tolesnius veiksmus rikiuoja pasakotoja. Tad prieinama prie išvados: „Visi [mielės, vaistų buteliukas, gėlė – RB] gali būti aktyvūs lygiai taip, kaip visi gali būti pasyvūs.[...] Nėra vieno centro, apie kurį viskas klostytųsi“ (Šmitienė, 2014, p. 24).

¹⁰ Šmitienė (2014, p. 20), aptardama pasaulio kūno sąvoką, taip pat mini ritmą, kaip padedantį muzikai tapti ją girdinčio asmens vidujybe: „Muzikoje šis persivertimas, kai tai, kas išorėje, pereina į vidų, o tai kas viduje, rodosi išorėje, ypač akivaizdus: muzika įsilieja į girdintįjį, nevalingai imantį judėti girdimu ritmu.“

¹¹ Vieną paradigmą požiūrį į supančio pasaulio jausmingumą puikiai iliustruoja Leonardas Sauka (1989, p. 10), pristatydamas vestuvinių dainų grupę Mergvakario ir jaunojo sutiktuvų dainas. Mokslininkas eina tradiciniu keliu – vestuvinių dainų bendradalyvių zylę, baltą leliją, gegutę traktuoja kaip poetines priemones perteikti nuotakos išgyvenimus arba kaip tam tikrų jos jausmų (pvz., liūdesio, verksmo) personifikaciją.

niekaip kitaip negali pasirodyti tik per kūną¹². Kitą suvokiu kaip įkūnytą sąmonę, todėl tarpsubjektinė (tarpasmeninė) erdvė gali būti suvokta kaip tarpkūniška erdvė, kur mano ir kito kūnas dalyvauja jausmų apytakoje. Šis fenomenologų iškeltas kūno aspektas labai svarbus suvokiant jausmus, kaip priklausančius tarpasmeninei erdvei. Kaip teigia Fuchsas (2016, p. 205), „kaip kūniški subjektai, mes visada dalyvaujame bendroje jausminėje ir raiškos erdvėje“. Kūniškai reaguodami, ištraukdami į situaciją patiriame įvairiausių pojūčių: šilumą ar šaltį, kutulį arba šurpulį, skausmą, įtampą arba atsipalaidavimą, suvaržymą ar kūno plėtimosi jausmą ir t. t. Reikia atkreipti dėmesį, kad tiek intencionalumas, tiek ir kūno dalyvavimas skirtinguose jausminiuose išgyvenimuose gali būti įvairaus intensyvumo, lokalizacijos. Pavyzdžiui, pojūtis būti gyvai¹³ yra ikirefleksyvus gyvenamojo kūno patyrimas, nelokaluotas jokioje konkrečioje kūno vietoje, egzistenciniai jausmai¹⁴ taip pat susiję su viso kūno pojūčiu. Kūnas čia neiškyla kaip į sąmonės akiratį papuolantis „objektas“, jis veikia tik kaip patyrimo tylusis mediumas. Konkretūs jausmai dažnai yra susiję su konkrečiais, tam tikrose kūno dalyse lokalizuotais pojūčiais. Kaip pažymi Fuchsas, neįmanoma bijoti be kūno įtampos ar drebulio, širdies plakimo ar kvėpavimo padažnėjimo ar noro pasislėpti. Per šiuos pojūčius mes esame nukreipti į gąsdinančią situaciją, net jei jų ir nepastebime. Tačiau kuo intensyvesnis jausminis išgyvenimas – tuo ryškesni kūno pojūčiai. Kūno pojūčiai ar veikimo kryptys neturi būti suprantami kaip jausminės situacijos šalutinis produktas ar priedėlis (toks požiūris į kūno „dalyvavimą“ būdingas kognityviniam jausmų aiškinimui). Kūnas nėra atskirtas nuo jausmo, jis yra svarbiausias jausminio intencionalumo tarpininkas. Taigi, jausmai matomi kaip ratu judanti sąveika ar grįžtamojo ryšio ratas, apimantis jausmą (angl. *affection*), suvokimą (angl. *perception*) ir judesį (angl. *movement*). Aptartas jausmų judėjimas ratu socialinėje erdvėje aiškinamas tarpjausmiškumo sąvoka. Esame veikiami kitų išgyvenamų jausmų kūniškos išraiškos, darančios poveikį mūsų pačių kūnui, per kurį mes ištraukiame į jausminę patirtį. Ir, maža to, – mūsų kūno išraiška toliau daro įtaką kito asmens savojo kūno pojūčiui, per kurį jis arba ji ištraukia į bendro jausmo patyrimą. Todėl kiekviename tiesioginiame susitikime įsikūniję subjektai arba situacijos dalyviai yra įmaginami į kūniško rezonanso procesą, reguliuojamą abipusės sąveikos. Dėl šios priežasties jausmai negali būti priskirti vienam iš individų, bet turi būti suvokiami kaip bendros tarpkūniškos erdvės, į kurią kartu veikiančios situacijos dalyviai yra įskatinti, fenomenai (Fuchs, 2016, p. 169). Fenomenologai,

¹² Būti kūniškiems – reiškia egzistuoti kitų žmonių gyvenamajame pasaulyje (Mickūnas, Steward, 1994, p. 84).

¹³ Jausmas būti gyvai (angl. *the feeling of being alive*) apima pamatinius, ikirefleksyvius į konkrečius objektus nenukreiptus kūno sąmoningumo išgyvenimus. Šie jausmai taip pat nėra susiję ar sukeliama konkrečių situacijų, jie yra gyvenamojo kūno patirtis, tačiau gali išplisti ir už jo ribų, suteikti atspalvį mūsų santykiui su pasauliu, persmelkti patyriminį lauką kaip visumą (Fuchs, 2013, p. 613).

¹⁴ Egzistenciniai jausmai apima ir kūno patyrimą, ir aptikimą savęs pasaulyje. Jie formuoja susietumo su pasauliu jausmą (gali būti juntami kaip laisvės pojūtis, atvirumas ar apribojimas ir kt.) ir struktūruoja konkrečios situacijos patyrimą. Tačiau kaip ir jausmas būti gyvai, jie nėra tiesiogiai nukreipti į situaciją, neturi aiškaus intencionalaus turinio. Fuchsas (2013, p. 614–616) skiria elementariusius egzistencinius jausmus, suteikiančius prasmę ir reikšmę visam patyrimui, pavyzdžiui, jausmas, kad esi atskirta nuo pasaulio, lydimas prasmės praradimo. Kita grupė – socialiniai egzistenciniai jausmai – susiję su tokiomis būsenomis kaip jausmas, kad pasaulyje ir su kitais žmonėmis jaučiamės kaip namie, jaučiamės laukiami, artimi, susiję arba svetimi, atsisakyę, atstumti ar izoliuoti; jaučiame pamatinį pasitikėjimą arba jaučiamės atsargūs ir įtarūs kitų atžvilgiu.

remdamiesi jausmų cirkuliacijos, kaip tarpkūniško ryšio, samprata, laikosi nuostatos, kad kūniškasis rezonansas ir sukuria pamatą intuityviam empatiškam vienam kito supratimui.

Fenomenologiniuose jausmų tyrimuose, kaip matyti iš ankstesnių teiginių, kūniškumas neatsiejamas nuo veikimo būdo¹⁵. Teigiama, kad jausminių išgyvenimų metu kūnas yra (pa)judinamas ir judantis (Fuchs, 2013, p. 621)¹⁶. Pateikiami tokie pavyzdžiai: bijant juntami ne tik konkretūs kūno pojūčiai, tokie kaip – padažnėjęs širdies plakimas, plačiai atmerktos akys, bet ir kyla noras bėgti ar slėptis. Kiekvienas jausmas numato skirtingus veikimo būdus, pavyzdžiui, aistra – judėti artyn, baimė – vengti, slėptis, džiaugsmas – būti kartu ir t. t. (Fuchs, 2013, p. 622). Todėl kalbama apie dvigubą kūno veikimo kryptį: išgyvenant jausmus jis veikia *įcentriškai*, kai situacijos iškeliamos vertybės, patiriamų objektų galimybės paveikia – sujaukina ir (pa)judina kūną ir mes įsigyvename jausmą (pvz., susigėdę paraustame); ir *išcentriškai*, kai kūnas jausmo išjudinamas konkrečiam veiksmui – atsakui (pvz., išsigandę norime slėptis).

Kitas svarbus jausmo kaip veikimo būdo bruožas susijęs su jausmų iškeliamomis, atidengiamomis vertybėmis. Vertybės šioje perspektyvoje suprantamos kaip patiriamo pasaulio reikšmė, kurią mes jam ir suteikiame, ir tuo pat metu atrandame. Tai reiškia, kad jausmai kyla situacijose, kurios mums reikšmingos ir turi prasmę. Iš tiesų fenomenologinė pozicija yra radikali, Fuchs'o teigimu (2013, 620), „[b]e emocijų pasaulis būtų be prasmės ir reikšmės, niekas mūsų nesudomintų, neatstumtų ir nemotyvuotų veikti“. Būtent jausmai atlieka lemiamą vaidmenį kuriant patyrimo prasmę ir įsipareigojant vieniems ar kitoms vertybinėms nuostatoms bei nulemia sprendimą veikti pagal jas. Atkreiptinas dėmesys, kad pabrėžiamas ne (tik) sąmoningas angažavimasis ar racionalus apsisprendimas, bet ir situatyvus, t. y. situacijai adekvatus, moralinis sprendimas ir veikimas. Galima teigti, kad čia susiduriame su funkciniu, subjektyviu požiūriu į etiką, kuri negali būti numatoma, apgalvojama iš anksto, ji kiekvienai ar kiekvienam reiškiasi situacijoje ir per ją.

Apibendrinant galima teigti, kad fenomenologinis jausmų tyrimas turi būti kreipiamas analizuoti asmenį jo gyvenamajame pasaulyje, aptinkamus jausminius išgyvenimus aiškinti kaip svarbią, reikšmingą su konkrečiomis vertybėmis susijusią tarpasmeninę, per kūniškus ir veikiančius subjektus palaikomą būseną.

Jausmų traktuotė vestuvinių dainų tyrimuose

Prieš pradėdama vestuvinių dainų ir papročių analizę, glaustai aptarsiu vestuvinių dainų tyrimus ir pristatysiu juose pasirodantį požiūrį į jausmus ir konkrečiai – gailestį¹⁷. Iš karto

¹⁵ Kartais tik situacijų tyrimas padeda suprasti, kad veiksmas yra neatsiejamas nuo jausmo. Štai Šmitienė (2014, p. 28), tirdama Onos Lukšienės savitą buvimo būdą, atkreipia dėmesį, kad šios moters vartojamas žodis *daboti* turi ne tik reikšmę žiūrėti, bet ir dažniausiai susijęs su džiaugsmu žiūrint: „*dabojimas* jai beveik visada yra toks žiūrėjimas, kuris teikia malonumą, *dabojama* tai, kas džiugina“.

¹⁶ Paaiškinti jausmo ir veikimo sąsają padeda angliško žodžio *e-motion* etimologija, lotynų kalbos žodis *e-movere* nurodo, kad kiekviena emocija numato judesio galimybę, judėjimą konkretaus tikslo link (Sheve von, Slaby, 2019, p. 42).

¹⁷ Tautosakos tyrėjų, skelbėjų požiūrį į lietuviškų dainų emocingumą nuosekliai yra aptarusi Jurga Sadauskienė (2014).

pažymėtina, kad tam tikras vestuvinių dainų jausmingumas yra pastebimas, jis įvardijamas, tik skiriasi jo interpretavimo pobūdis. L. Saukos darbuose, skirtuose vestuvinėms dainoms (1968), iš esmės pristatomos galimos šių tautosakos tekstų nagrinėjimo kryptys, visos jos lakoniškai ten ir aprašytos. Saukos studija pradedama šių dainų genezės ir istorinės raidos aptarimu, nusakomas jų santykis su vestuviniais papročiais, nurodomos jų sąsajos su mitologija, apžvelgiami ir socialinio gyvenimo įspaudai, nagrinėjami svarbiausi šių dainų motyvai, meniškumas. Šiam tyrimui svarbu, kad Sauka, aprašydamas dainų sąsajas su papročiais ir apeigomis, teigia, kad dainos išreiškia tam tikrus realius (!) jaunųjų išgyvenimus, susijusius su konkrečiais vestuvių papročiais¹⁸. Dainų motyvai, juos lydintys jausmų įvardijimai siejami su konkrečia situacija, jos reikšme, vieta visoje vestuvinių papročių eigoje. Pavyzdžiui, Sauka (1968, p. 47–56) be didelių išlygų vardija, kad per pažintuves buvo patiriami nusivylimas arba džiaugsmas, per piršlybas – didžiavimasis savimi, per sutartuves – džiugesys arba liūdesys ir t. t. Vestuvių apeigų jausmines patirtis Sauka (1968, p. 73) suskirsto į dvi didesnes rūšis – komiškąsias ir tragiškąsias arba dramatiškąsias. Aptardamas ypatingas, apimančias ir gailesčio jausmą, jaunosios vestuvių jausmines patirtis, Sauka vis dėlto pažymi, kad tai ne tik situacijos – atsisveikinimo su jaunyste, tėvais ir t. t. – sukelti jausmai. Mokslininko teigimu, jie atlikę ir ritualinę funkciją (Sauka, 1968, p. 73). Keista, kad aptardamas „dramatiškuosius“ išgyvenimus, mokslininkas suabejoja jų natūralumu: „Pačiuose verkavimuose, kadangi jie kyla nebūtinai iš vidinių pergyvenimų, stiprus vaidybinis pradai“ (Sauka, 1968, p. 74). Nors tuo pat metu pripažįsta, kad atskirti tradicinį ritualinį raudojimą nuo natūralaus susigraudinimo beveik neįmanoma. Suabejoti tuo metu patiriamų ir, svarbiausia, rodomų jausmų tikrumu mokslininkui leidžia faktas, kad yra užfiksuota anekdotinių situacijų, kada jaunoji (neva) imituodavo šį jausmą. Galėjimas jausmą „atlikti“ mokslininką paskatina išvelgti išgyvenimo dirbtinumą. Čia matome, kaip moderni jausmų samprata (jausmų kaip spontaniškos patirties samprata būdinga modernybei) lemia anuometinio reiškinių vertinimą. Gailesčio „teatrališkumas“ aiškinamas dar ir tuo, kad šis jausmas nebuvęs tik vieno asmens išgyvenimas, verkavimais siekta graudinti visus vestuvių apeigose dalyvavusius asmenis: „Afektuota verkavimų kalba skirta graudinti visus susirinkusiuosius. Todėl ir nuostabiai subtilūs jos išgyvenimai perteikiami kraštutinės įtampos gaida“ (Sauka, 1968, p. 75). Dainų ekstensyvumas, pasižymintis, anot Saukos, sutirštintu jausmo antplūdžiu, patetika, deklamacija, padėjo sukurti išorinį efektą. Tačiau „vaidybiniai“ ar „teatrališkieji“ jausmų bruožai kaip tik liudytų, kad, jaunamartei įsigyvenant į situaciją, patenkant į tam tikrus tarpasmeninius santykius, atliekant tai situacijai būdingus veiksmus, jausmas gali būti sukeltas arba net atliktas, o visa tai įrodo fenomenologų įvardytas daugumai jausmų būdingas savybės – priklausymą nuo situacijos, tarpasmeninį jų pobūdį, raiškumą, neatsiejamą nuo kūniškos patirties ir atliekamų veiksmų. Teigtina, kad ritualizuota jausmo

¹⁸ „Su pažintuvių ir mėglavimo papročiais glaudžiau susijusios dainos **atkuria jaunųjų pergyvenimus** [išskirta mano – RB], kuriuos jie patiria susipažinimo metu, bendraudami, beieškodami savo išrinktųjų. Mėglavimų ir išbandymų metu kylantis nusivylimas ar džiaugsmas, radus savąją mergelę ar bernelį, lankomos, dažnai apkalbamos mergelės laukimas, ilgėjimasis ir kiti meilautiniai pergyvenimai yra charakteringi šių dainų tematiniai motyvai“ (Sauka, 1968, p. 47). Arba: „Piršlybų dainos atkuria vykstančio į piršlius bernelio ir piršlių belaukiančios mergelės nuotaikas, išreiškia pažiūras, svajones, kokio asmens vienas ar kitas trokšta, ko nemylī“ (Sauka, 1968, p. 48).

kūniška raiška, nukreipta į kitus vestuvių dalyvius, kaip tik ir kūrė situacijos galimybes kitų jausminiam rezonansui.

Mitologines apeigines liūdesio jausmo funkcijas analizavo Daiva Vaitkevičienė. Mokslininkė jausmus mato kaip svarbią mitologijos dalį, padedančią atskleisti religijos vertybinę sistemą (Vaitkevičienė, 2007, p. 158). Analizuodama kryžiuočių kronikas, tyrimą papildydama tautosakine medžiaga, mokslininkė tiria karo naratyvą, išskirdama dvi pagrindines emocijas – liūdesį ir džiaugsmą. Autorė aptaria kronikose minimą raudojimą, kuris, anot jos, yra ne tik liūdesio išraiška, bet ir apeiga. Aptariamuose tekstuose taip pat minimas gailestis, pasirodantis panašiomis poetinėmis priemonėmis kaip ir vestuvinėse dainose ar raudose. Vaitkevičienė (2007, p. 167) pabrėžia raudojimu pasiekiamą transformuojančią būseną: „Taigi raudojimo būseną yra savotiškas mitinis persikūnijimas, kurio metu – galima kelti prielaidą – išgyvenamas ypatingas kontaktas su sakraliu pasauliu. Raudojimas – tai sakrali kalba, leidžianti „atrakinti žemę“, t. y. išprašyti mirusiajam anksčiau mirusių gimių vėlių (ir dievų) pagalbos.“ Šiai minčiai antrintų ir Aušros Žičkienės teiginys, kad tiek laidotuvių, tiek vestuvinės ar kitos raudos¹⁹ buvo atliekamos tose situacijose, kai buvo išgyvenami esminiai pokyčiai: netekus artimojo, įgyjant kitą socialinį statusą ir pan.²⁰ Jos teigimu, raudos tiek laidotuvių, tiek vestuvių metu žymi ribinę būseną, kai susitinka du pasauliai (Žičkienė, 2011, p. 341). Abiejų apeigų analogiškumas akivaizdus: „Todėl netekėjusios merginos ar nevedusio vaikinio laidotuvėse skambantys vestuvių verkavimų motyvai, o našlaitės vestuvėse – mirusių tėvų apraudojimai, jų ritualinis kvietimas į vestuves laikytinas tam tikra būtina ‘kompensacijos’ dalimi. Nevedę vyrai ir netekėjusios merginos būdavo laidojami lydint vestuvių atributais pasipuošusio neva vestuvių pulko, o nuotaka-našlaitė būtinai vykdavo raudoti prie mirusių tėvų kapo“ (Žičkienė, 2011, p. 341).

Kita vestuvių dainų analizės kryptis iš esmės palieka nuošalyje mitologines ar religines šių tekstų ir su jais susijusių apeigų reikšmes ir mėgina rekonstruoti socialinį kontekstą, kuriame tam tikri dainose aptinkami įvaizdžiai įgyja atpažįtamą tikrovės įspaudą turinčią reikšmę. Nors ir pripažindama, kad „šimtmečiais tarpusios ritualinės kultūros poetinis diskursas“ reikalingas ypatingo šifravimo, Bronė Stundžienė (2016, p. 139; 2007, p. 68) nedrąsiai teigia, kad dainose galima rasti ženklų, kurie liudytų jų turėtą socialinę reikšmę. Bene svarbiausias ir neginčijamas dainų socialumas – ryšys su moterimis kaip atskira socialine grupe. Iš esmės visuotinai pripažįstama, kad dainos buvo atliekamos daugiausia moterų, todėl jos laikomos moterų saviraiškos priemone²¹. Pabrėžtina, kad būtent dainų emocionalumas tampa šio ryšio patikimiausiu įrodymu²². Šiūdienė tradicines

¹⁹ Minimi mirusiųjų apraudojimai, raudojimas per vestuves, apverkami išvykstantys į karą, apraudamos ir savojo gyvenimo negandos (Žičkienė, 2011, p. 339)

²⁰ Žičkienė (2009, p. 103) pateikia trumpą raudų klasifikaciją ir varijuojančius jų pavadinimus: „Raudomis vadinama ir žanrinių grupių visuma, ir atskiros grupės, dar pridėdant jas žymintį žodį – laidotuvių rauda, vestuvių rauda, karo (rekrutų) rauda, buitinė (asmeninė) rauda. Kaip laidotuvių raudų sinonimas įsigali mirusiųjų garbystymo terminas, o vestuvių, piemenų raudos dar vadinamos verkavimais.“

²¹ Stundžienė (2007, p. 66) pateikia savaime labai iškalbingą pateikėjų, iš kurių užrašyta daugiausia dainų, statistiką.

²² „Taigi įžiūrėti dainų moterišką kalbėjimą ir patikėti, kad čia kalbantis subjektas greičiausiai ir yra moteris, verčia viso folkloro fone būtent dainose ryškiausiai į akis krintantis, ryškiai manifestuojamas emocionalumas.“ (Stundžienė, 2002, p. 13).

dainas tebedainuojančių moterų laikysena gali paliudyti, kad jos dainose įskaitė savojo gyvenimo patirtį ir dainuodamos ją išgyveno:

Šitam dainyne jūs rasite gyvą mane, su visais mano gyvenimo verpetais. Rasite mano basakoję vaikystę, rasite piemenaitės dalią, rasite paauglės vargus, sunkius darbus. Taip pat skaitysite apie pirmąją meilę, meilės kančias, nusivylimą, kritimą ir vėl atsikėlimą. Jūs skaitysite marčios dalią, girtu vyro baisybes, skyrybas, gyvenašlės dalią, kovą dėl būvio, dėl vaikų ir taip toliau, ir taip toliau. (cit. pgl. Stundžienė, 2007, p. 74)

Dainas į sąsiuvinį surašiusi ir jį savo vaikams paliekanti moteris yra įsitikinusi, kad perduoti dainų tekstai gali perteikti jos išgyventą patirtį, papasakoti jos gyvenimo istoriją. Kita dainininkė dainos „Tekla mėnuo ir pažaras“ tekstą išaiškina kaip realiai buvusią konkrečią vedybų situaciją: „Tai matai, kap ženinos, tai va greit apženino, o paskui jau, jau jie neturi kur gyvenę, jau kampinginkauna. Ir tad uošvis klausia, – tai jau gi ne laiku klausė, reikė tad klausc, alc va...“ (Stundžienė, 2007, p. 74). Stundžienė (2007, p. 80) pažymi, kad viena iš dainų socialinių funkcijų buvusi aktualinti tradicinei kultūrai svarbias vertybes, tarp kurių minimos ir šiam tyrimui svarbios – atjauta ir užuojauta. Tad galima manyti, kad atliekamos dainos patirtos ir kaip tekstai apie pačių dainuojančiųjų gyvenimą, liudijantys konkrečias gyvenimiškas situacijas, kurių nebuvo įmanoma įsivaizduoti be atliekamų veiksmų²³, ir verta pridurti, be tuo metu išgyvenamos jausenos.

Ideologinė dainų plotmė, anot Stundžienės (2002, p. 14), dažniausiai siejama su bendruomenės gyvenimo kulminacija – naujos šeimos sukūrimu ir jos gyvenimo idealizavimu. Mokslininkės teigimu, vedybos su įvairiomis nuorodomis į socialinius, etinius vedybų idealo bruožus laikytinos centrine, visų žanrų dainoms bendra tema (Stundžienė, 2002, p. 15; 2004, p. 14). Viena iš apeigų ir dainų socialinių funkcijų – „perėjimo“ reguliavimas: „gyvenimo programos eigą visų pirma žmogui esą ir rūpėjo kontroliuoti, paveikti, o svarbiausia – įteisinti ją įstatymine tvarka“ (Stundžienė, 2007, p. 21). Visų ritualų, taip pat ir vestuvių, svarbiausios funkcijos buvo disciplinuoti individo socializaciją, atnaujinti kolektyvą, integruoti ir palaikyti tradicijas. Ritualo atliekamos funkcijos turėjo ir stiprų psichoterapinį poveikį (Stundžienė, 2016, p. 141). Merginų iniciacijos, perėjimo į kitą socialinį lygmenį, laikas, jų brandos įrodymo apeigos, anot mokslininkės, kaip tik ir sutapo su vestuvėmis. Būtent santuoka, mokslininkės teigimu, buvo vienintelė moters integracijos į visuomenę priemonė (Stundžienė, 2004, p. 13). Kaip ir L. Sauka, Stundžienė (2002, p. 22) pažymi, kad vestuvinės apeigos susidėjo iš dviejų dalių, turinčių skirtingą emocinę konotaciją: „pirmos – liūdnos, žyminčios atsisveikinimą su jaunyste, ir antros – linksmos, skirtos įsiliejimui į naują giminę“. Ji taip pat pastebi, kad tradicijoje labiau išsaugoti pirmosios ženklai. Keltina prielaida, kad kaip tik senojo socialinio būvio pabaigos išgyvenimas sukūrė vestuvinių ir laidotuvių papročių artimumą: „kad taptum tuo naujuoju, kaip apeiginė logika diktuoja, reikia trumpam išnykti, persikelti iš ankstesnio normalaus būvio į anormalų, atsidurti niekur, tarsi už laiko ribos, už bendruomenės, be vietos joje ir be statuso“ (Stundžienė, 2004, p. 14). Verkavimai (raudos) arba nuolatinis

²³ Vestuvinės dainos, anot Stundžienės (2002, p. 76), dažnai palydimos komentarais: „Kai važiuoja bažnyčion, kai arkluiosa sėda“, „Kai veža in anytų“, „Kai prinaskų prašo“.

graudinimas per vestuves, anot mokslininkės, imituoja iniciacijos metu kenčiančios arba net kankinamos jaunosios laikyseną.

Dainose aptikdama realiai egzistavusių santykių relikvų, Stundžienė (2016, p. 152) nurodo, kad jos turi šeimos narių tarpusavio ryšių gilų įspaudą. Mokslininkė dainose įrašytą baimę dėl būsimų santykių mato kaip tikrai egzistavusio jausmo įspaudą („baimės ir nežinomybės emocinė laikysena visų pirma būdinga dviem nuotakos ir jauniko – giminėms“ (Stundžienė, 2016, p. 153–154)). Tad darytina išvada, kad dainose užfiksuoti jausminiai ryšiai tikėtina buvę svarbi šių santykių dalis.

Baigdama vestuvinių dainų tyrimų apžvalgą noriu atkreipti dėmesį į nevienodą dainų jausmingumo traktavimą²⁴. Stundžienė (2002, p. 13) pažymi, kad vestuvinių dainų savita stilistika, pasižyminti refleksyviu suvokimu, inversija, polinkiu kalbėti invokacijomis, jas paryškinant kitais jausmų kalbai būdingais elementais, matoma kaip moteriškos raiškos ypatumai. Dainose besireiškiantis „moteriškasis“ jausmingumas, mokslininkės manymu, tik tada tampa mokslininkų dėmesio vertu objektu, kai jis susilydo „į gana koordinuotą, dainose pasiekusį kanonišką ir stebėtinai patvarų simbolinės tvarkos lygmenį“ (Stundžienė, 2002, p. 13–14). Dainų jausmingumo „standartas“ – saikingai reiškiami, švelnūs jausmai²⁵. Simboline kalba „nepridengtas“ jausmų rodymas laikomas sentimentalumu ir vertinamas skeptiškai, tokį perdėtą jausmų demonstravimą mokslininkai atranda vėlyvesnėse dainose, romansuose (Sadauskienė, 1998; Stundžienė, 2009; Sauka, 1994; Buivytė, 2022 ir kt.). Saukos nuostata vienareikšmė – per stiprus, per atviras, „lėkštas“ jausmų reiškimas, „kai išgyvenimai atskleidžiami sentimentaliai, be klasikinės dainoms būdingo santūrumo“, nesuderinamas su dainų „poetiškumu“ (Sauka, 1989, p. 13).

Remiantis fenomenologiniu požiūriu, atsisakoma vertinti jausmų tikrumą ar netikrumą, aiškintis, kokia jų raiška tinkama, o kokia jau nebe. Ši teorinė laikysena leidžia pasitikėti kiekviena patirtimi, todėl čia iš esmės nelieka pagrindo klausimui, ar aprašoma patirtis yra išgyventa ar suvaidinta. O tai reiškia, kad visos jausminės patirtys laikomos vertingomis ir turinčiomis prasmę, nes jos gali atskleisti jausmus išgyvenančios ar išgyvenančio situacijos jausminį suvokimą, santykius su kitais žmonėmis, paaiškinti, kodėl yra atliekami tam tikri veiksmai, kokios vertybinės nuostatos skatina tokį jausminį atsaką ir kaip jos įtvirtinamos šiuos jausmus išgyvenančių asmenų. Fenomenologinė pozicija, sukurianti teorinį pagrindą sutelkti dėmesį ne į atskirą žmogų, bet į tarpasmeninius santykius, dera su ką tik aptartų tautosakos tyrėjų nuostata tautosakos tekstus aiškinti kaip atliekančius tam tikras mitines, socialines funkcijas bendruomenėje. Sykiu fenomenologinis požiūris leidžia tikėti, kad rekonstruotos tautosakos tekstų bendruomeninės reikšmės rodo ir kiekvieno šios bendruomenės nario patirtį.

²⁴ Klasikinių ir naujųjų, rašto kultūros paveiktų, dainų skirtingą emocinę raišką yra aptarusios Sadauskienė (1998), Giedrė Buivytė (2022).

²⁵ „Šios dainelės melodija pasižymi švelniu jausmingumu“ (Sauka, 1968, p. 97). Net ir vertindama raudas, Žičkienė kaip teigiamą raudotojos bruožą pažymi, kad ji raudojusi be dramatiškumo: „Moteris raudėjo santūria maniera, be jokio apsimestinio dramatismo ar dirbtinių gaudinimo priemonių“ (Žičkienė, 2014, p. 114).

Gailestis vestuvinėse dainose: jausminės patirties fenomenologija

Kaip buvo pažymėta Stundžienės, teigiama ir Jurgitos Ūsaitytės, svarbiausia vestuvinių dainų funkcija – moters socialinio statuso pasikeitimas, kuris neatsiejamas nuo tuo metu išgyvenamų jausmų:

Savo poetiniu turiniu, simbolika, savaip sudėdomos prasminius ir emocinius akcentus, šios dainos atliepė vestuvių ritualo esminę slinktį: jose moters socialinio statuso pasikeitimo naratyvas dėliojamas iš aibės motyvų, šių permainą įtvirtinančių kaip neatmainomą, negrįžtamą (dukra / sesuo atidalijama, atskiriama, palydima, kerta ribas, simbolizuojančias vestuvinį virsmą – vieną esminių moters gyvenimo pokyčių). (Ūsaitytė, 2019, p. 7)

Vestuvinėse dainose gailestis, atrodo, yra vienas iš svarbiausių ritualinio atsisveikinimo su šeima jausmų, kurį buvo siekiama dainavimu sukelti ir sustiprinti. Vestuvių papročiuose yra net keletas etapų, kurie specialiai skirti nuotakai graudinti, skatinti verkti²⁶, apgailėti buvusio gyvenimo ir su juo siejamų šeiminių ir platesnių bendruomeninių tarpasmeninių santykių (Sauka 1989, p. 10). Vienas iš Saukos (1989, p. 10) siūlomų paaiškinimų, kokią funkciją turėjo atlikti nuotakos graudinimas, verkimas, yra toks: gilus šio jausmo išgyvenimas mergvakario metu turėjo apsaugoti tekančiąją nuo šių nuotaikų grįžimo, pasikartojimo vedybiniame gyvenime: „jei neverksi per veselį, verksi kūtėj prie gardelio“. Beje, mokslininkas vartoja sąvoką *nugailėjimas*, aptardamas mergvakario papročius. Šis žodis, atskleidamas jausmo ir veiksmo vienį, nurodo į jausmą kaip tam tikrą apeiginio atsisveikinimo veiksmą. Kaip liudija dainų pavyzdžiai, graudenimai išreiškė nuotaką ir jos šeimą siejančius tarpasmeninius jausmus, šeimos narių ypatingas ryšys pasirodydavo per gailėsčio jausmą. Dainoje „Vaikščiojo pova po dvarą“ jaunoji klausinėjama, ar jai gailu palikti tėvą, motiną, brolių, seserį, į visus klausimus, jaunoji atsako, kad jai gailu palikti visus išvardytus artimuosius (LLD, t. V, p. 185–186). Kitos dainos posmas atrodo kaip vestuvinės retorikos koncentracija:

*Skausmas širdį man suspaudė,
Jaučiu daug verkimo,
Daug rūpesčių ant širdelės,
Daug ir gailėjimo. (LLD, t. V, p. 239, „Skausmas širdį man suspaudė“)*

Čia randame ir skaudančią, rūpesčių apimtą širdį, verkimą ir gailėsčio jausmą. Tokia retorika, panašu, siekta išreikšti vestuvinių apeigų metu patiriamų jausmų kompleksiskumą.

Jaunoji, atsisveikindama su gimtaisiais namais prieš išvažiuodama į vyro pusę, atlikdavo tam tikrus veiksmus, kurie daugumos tyrėjų traktuojami kaip ritualiniai: apeidavo tris kartus krikštasuolėje stovintį stalą, aplankydavo klėtį, kluoną, tvartus, galiausiai atsisveikindavo su gėlių darželiu (Ūsaitytė, 2019, p. 25–26), visi jie buvo palydimi raudų. Kaip rodo žodžio *gailėti* vartosenos pavyzdžiai, gailėjimas, apgailėjimas pirmiausia

²⁶ Komentuojant vestuvinius papročius graudinimas, verkimas, gailestis, liūdesys vertinami tik kaip priemonės sukurti įvykio „poetiškumą“, prisidėti prie „taurus jaunosios paveikslą“ sukūrimo (Sauka, 1989, p. 14).

buvo būdingas žmonėms, susaistytiems artimų giminystės ryšių: „Gailas mane jem, t. y. gailiuos brolio“, „Dukters didelis gailas, kad yra gailinga“ (LKŽ, t. III, p. 22). Štai dainų grupėje „Ko sėdi, sesute, ko neverki“, kurios priskiriamos jaunosios graudinio dainoms, verkiančios nuotakos tikslas – pravirkdyti artimuosius, t. y. įtraukti juos į bendrą išgyvenimą. Į klausimus, kodėl neverkia ir nevirkdo tėvulio, motulės, sesutės, brolelių, jaunoji atsako, kad tėvulis verks pasogą atiduodamas, motulė – drobeles rėždama, sesutės – vainiką pindamos, broleliai – žirgelius kinkydami (LLD, t. VIII, kn. 4, p. 208). Kaip matyti, visi artimųjų veiksmai, sudarantys vedybų ritualą, neatsiejami nuo verkimo: „– Kad ir verksiu, bet ne viena, / Kad ir verksiu, bet ne viena: / :Verks mano močiutė / Kraitelį duodama.: [...] :Verks mano tėtūšis / Dalelę skirdamas: [...] :Verks mano seselė, / Rūtelę skindama.: [...] :Verks mano brolelis / Laukeliu eidamas.“ (LLD, t. VIII, kn. 4, p. 212). Verksmas yra gailėsčio palydovas, neatsiejama šio jausminio išgyvenimo ekspresija. Per jį suprantama, kas išgyvenama (jaunamartė supranta savo jausmus), ir jis padeda kitiems suprasti, ką jaučia verkiančioji, ir į jos jausmus reaguoti.

Mergvakario metu patiriamo išgyvenimo tarpasmeniškumą liudija ir Vinco Krėvės (1930, p. 39) aprašyti dzūkų vestuvių papročiai: „Jos [„vakaronių“ dainos – RB] turi ir savo specifišką griaudžią – ‘gūdžią’ melodiją. Todel tosios liūdnos ‘vakaronių’ dainos tikrai sugriaudiną ne tik nuotaką, bet ir tėvus, kurių akyse dažnai tuo metu pamatysi ašaras.“ Dainų tekstai liudija, kad jaunosios raudos pasiekdavusios tikslą, gailestis tapdavęs tarpasmeniniu išgyvenimu, šeiminius ryšius išreiškiančia būseną: „Jau sesuły veš veš, / Bus tėveliam gai(la). / Jau sesuļį veš veš, / Bus brolialam gai(la). / Jau sesuły veš veš, / Bus sesulēm gai(la) (LLD, t. XXIII, kn. 7, p. 36). Minėta, kad vienas iš atsisveikinimo su namais veiksmy buvo rūtų darželio lankymas, kuris apgailint jaunosios buvo paliekamas jaunesnei seseriai. Šį veiksmy lydinčiose dainose sesuo prisakoma: „Subatėlės dzieneļ / Paliek žalių rūtelį, / Tai tu neliekie žaliu vyneliu – / Cik gailiom ašarėlēm.“ (LLD, t. XXII, kn. 6, p. 362). Nusistovėjusi, iš vienos vestuvinės dainos į kitą pereinanti formulė „gailios ašaros“ rodo, kad verkimas kaip veiksmas neatsiejamas nuo gailėsčio išgyvenimo, o ašaros reiškėsi kaip kūniška šio jausmo manifestacija. Greičiausiai, savosios vietos, santykio su namų erdve perleidimas buvo neatsiejamas nuo jausminio santykio perdavimo. Apeigų metu jaunoji pati išgyvendama gailestį, į šią būseną įtraukdama ir kitus apeigose dalyvaujančiuosius, „perduodavo“ ir savo jausminį santykį su gyvenamuoju pasauliu artimiausiesiems.

Gailestis, atrodo, buvo tarpasmeninė, ne tik šeimos narius siejusi būseną, verkimas per vestuves tapdavęs ir bendruomeniniu veiksmu. Minėta, kad per mergvakario apeigas graudinti ir visi jose dalyvaujantys (Sauka, 1968, p. 75). Dainų pavyzdžiai taip pat liudytų, kad verkimas, jaunosios gailėsčio išgyvenimas buvo platesnės nei tik šeimos rato tarpasmeninės būsenos dalis. Vienas iš ritualinių mergvakario veiksmy buvęs atsisveikinimas su visu kaimu, kurio metu jaunoji nusilenkdavo, bučiuodavo rankas kaimynams ir raudodama dėkojo, prašydama palaiminimo:

Kiekvienon pirkion įėjusi pirmiausia, kaip paprastai, sveikinasi bendrai su visais. Jėzų Christų garbindama, paskui, pradėdama nuo seniausių, kiekvienam žemai „kloniojasi“ ir seniesiems bučiuoja ranką, o su jaunesniaisiais į lūpas. Kai nuotaka „kloniojasi“, tasai, kuriam ji „kloniojasi“, žegnoja ją – laimina, senesni ne tik kryžiumi laimina, bet ir žodžiais linki laimės. (Krėvė, 1930, p. 39)

Verkimas arba gailėsčio jausmo skatinimas, dalijimasis juo su kitais, buvo svarbi šio atsisveikinimo su bendruomene dalis. Kaip minėta, Sauka jaunosios virkdyką vestuvių apeigų metu laiko kone prievartiniu veiksniu, kai buvo griebiamasi net „pagalbinių“ priemonių jam sukelti (pvz., ne vienoje humoristinėje dainoje minimas svogūnas, kaip pagalba graudinantis). Muzikinė raudų išraiška taip pat turėjo sustiprinti tuo metu kuriamą jausminį išgyvenimą (Sauka, 1968, p. 75). Galima manyti, kad jausmo „atlikimas“ galėjo sužadinti, stiprinti gailėsčių, taip veiksmai tapdavo neatskiriami nuo jausminės būsenos. Šio jausmo skatinimas išduoda jo svarbą vestuvių papročiuose – jis galėjo būti kaip mediatorius, laiduojantis, kad per vestuvines apeigas atliekami laiminimai, dalios linkėjimai pildytusi²⁷.

Tai, kad gailėstis vestuvinėse dainose buvo ne tik šeimą, bet ir bendriją telkiantis veiksnys, į vieną jausminę būseną įtraukiantis ir į darnų veikimą išvien suburiantis jausminis išgyvenimas, rodytų ir kiti tautosakos pavyzdžiai. Štai į jaunosios namus atvykus jaunojo pulkui ir radus užsėtą salą, vyriausiasis pabrols taip kreipėsis į jaunosios pulką, sakydamas „vainiko dovanojimo oraciją“: „– Lenkiuosi šventam stalui, duona druska uždėtam, ir visai draugijai, nes ta draugija ne žalia rykšte suvartyta, o kiekvienam galva lenkta. Prašau vyriausiąją pamergę pasakyti, ko ta jauna mergelė šiandien taip liūdna“ (Vyšniauskaitė, 1967, p. 27). Prisiminus mergvakario papročius, aprašytus Krėvės, kai jaunoji lankydama kaimo bendruomenės narius ne tik kiekvienam lenkėsi, bet ir sykiu juos virkdė, matyti, kad bendra jausminė patirtis vestuvėse dalyvaujančius žmones telkia į grupę. Jie ne šiaip susirinkę ar prievarta surinkti paskiri žmonės, bet, kaip teigiama oracijoje, sutelkta draugija, persmelkta arba draugėn suburta gailėsčio. Dar svarbu pabrėžti, kad gailėsčio išgyvenimui, kaip liudija kasdieniai pasakymai, reikalingas asmuo ar bendrija, kurie yra pasirengę ar linkę pagailėti. Štai sakoma: „Bepigu dejuoti, kad yra kam pasigailėti“ (LKŽ, t. III, p. 25). Tad galima teigti, kad ne tik jaunoji verkdamas, atlikdamas ritualinius veiksmus virkdė kaimo bendruomenę, šioji savo gailėstingą laikyseną leido, padėjo verkiančiajai išgyventi savosios praeities, gyvenimo tėvų namuose apgailėjimą.

Atrodo, kad būtent gailėstis yra vestuvių apeigose dalyvaujančių, pirmiausia, aišku, gyvenimo virsmą patiriančios jaunosios, būseną transformuojantis jausmas, tai liudytų ir kitas dainose dažnas – *gailingos širdies* – motyvas. Dainoje „Tu upela, tu greitoji“ jaunosios verksmas turi tikslą „nugailinti močiutės širdį“, tačiau, kaip rodo dainų pavyzdžiai, gailios ašaros sugailina ir pakeičia visų vestuvių ritualuose dalyvavusiųjų širdis²⁸. Gailėsčio, kaip vedančiojo, sukuriančio terpę tam tikriems sutelktiems šeimos, bendruomenės veiksams, pirmumą vestuvinėse apeigose galėtų rodyti ir tam tikras jį išgyvenančio asmens pasyvumas. Pasiduodančią jausmui laikyseną liudytų tokie pasakymai: „Mane

²⁷ Nesiklostantys santykiai, kurie buvo patiriami ir kaip gailėsčio stoka, vertinami kaip jaunąją išstinkanti nedalia: „Tai būta mano Nedalės: Prakeikta mano Anytėlė“ (LLD, t. XXII, kn. 6, p. 450).

²⁸ Širdies motyvas susijęs su įvairių jausmų išgyvenimu: „Šioje vietoje derėtų prisiminti įdomią ir savitą folklorinės kūrybos tendenciją: lietuvių dainose širdis minima neįtikėtina dažnai. Vestuvinėse ar karinėse-istorinėse dainose žmogaus širdis beveik niekada nesidžiaugia, būna tik liūdna, skaudanti, drebanti, plyštanti, rūsti, nerami, palaužta, sugraudinta, džiūstanti ar suspausta, o štai vaišių dainose ji, kaip ir dera, kupina linksmybės, nepaliaujamai džiūgaujanti, atvirai dosni [...]“ (Ivanauskaitė-Šeibutienė, 2019, 24). Nuoširdžiai dėkoju kolegei dr. Vitai Ivanauskaitė-Šeibutienei už šią nuorodą ir pagalbą rengiant publikaciją.

paėmė lygiai tokia pati gailestis“ (LKŽ, t. III, p. 22)²⁹. Tam tikra prasme jausmą išgyvenantis asmuo yra vedamas jausmo, jo apimamas. Jausmo pirmumą ir vedimą formuojantis patirties išraiškai puikiai iliustruoja vienos iš raudų pateikėjos žodžiai: „*Kap cik gaila, ir ataina žodžiai*“ (Žičkienė, 2009, p. 101). Gailestis apima, paima ir veda – formuoja veikimo kryptį, išraišką.

Gaileščio jausmo transformacinę funkciją per vestuves liudytų ir tai, kad jis atliekant ritualinius veiksmus jaunajai padeda susisiekti su mirusiais artimaisiais. Tokią šio jausmo reikšmę galėtų paliudyti ir našlaičių jaunųjų mirusių tėvų kapų lankymas per vestuves, ir šias apeigas lydėjusių dainų repertuaras. Štai našlaičių dainoje „Skrenda sakalas“ gaileščio jausmas padeda sukurti ryšį su dangaus kūnais, kurie atstoja trūkstamus šeiminius santykius su motina, tėvu, broliu ir seserimi:

1. :*Skrenda sakalas :*
:Upelėn gerti.:
 2. :*Kas toj upelėj? :*
:Sukas verpetas.:
 3. :*Kas tam verpete? :*
:Aukso krėslalis.:
 4. :*Kas tam krėslaly? :*
:Sėdi panelė.:
 5. :*Galvų šukuoja. :*
:Gailiai verkuoja.:
 6. :*Nėr man motulės :*
:Kraiteliui krauti.:
 7. :*Nėr man tėvelio :*
:Dalalai skirti.:
 8. :*Nėr man seselės :*
:Šali sėdėti,
Pasikalbėti.
 9. :*Nėra man broliuko :*
:Laukais lydėti.:
 10. :*Saulė močiutė :*
:Kraiteliui krauti.:
 11. :*Mėnuo tėvelis :*
:Dalalai skirti.:
 12. :*Žvaigždės sesutės :*
:Šali sėdėti,
Pasikalbėti.
 13. :*Vėjas broliukas :*
:Lauku lydėti.:
- (LLD t. V, p. 145–46)

Našlaitystė žymėjo ne tik artimų santykių praradimą (socialinių ryšių nutrūkimą), ji asmens buvo patiriama ir kaip iki tol buvusios tarpasmeninės būsenos (kurią galėtume

²⁹ Apimti žmogų gali ne tik gailestis, bet ir kiti jausmai, pvz., rūpestis: „Žmogus rūpesčio paimtas“ (LKŽ, t. XI, p. 989).

pavadinti jausmo tekėjimo ratu) pabaiga: praradus artimuosius, tėvą, motiną, nebelieka kam pagailėti, apgailėti. Tačiau vestuvių apeigose, atrodo, sukliamas gailėsčio jausmas galėjo trumpam tą santykį atkurti: „Senieji dainų tekstai byloja, kaip sakytų antropologai, ne vien apie horizontaliuosius giminystės ryšius, bet užgriebia ir vertikaliu vadinamą stiprų giminystės ryšį su mirusiais šeimos (giminės) nariais, aktualinamą perėjimo ritualų metu, taip pat ir vedybų.“ (Stundžienė, 2016, p. 155). Jau buvo minėta Vaitkevičienės iškelta ritualinė raudų prasmė, tad vestuvių metu žadinamą gailėsčių galime matyti ir kaip ritualo esminį sandą, leidžiantį apeigos atlikėjui įgyti nepaprastą galią. Kaip teigia Vaitkevičienė (2007, p. 168), ritualizuota emocija transformuojama į galią, leidžiančią užmegzti santykius su mirusiais ir su dievais. Taigi siekiama gailėsčio būseną padėję pasiekti savotišką asmens persikūnijimą, kurio metu – galima kelti prielaidą – išgyvenamas ypatingas kontaktas su sakraliu pasauliu³⁰. Šiame kontekste daug gilesnę prasmę įgyja Žemaitės apsakyme „Petras Kurmelis“ aprašyta scena, kai pagrindinis veikėjas po piršlybų eina per mišką, apžiūrinėdamas medžius, ir yra taip įsitraukęs į svarstymus, kokios naudos turės iš būsimų vedybų, kad nebemato jų supančio pasaulio grožio, kuris pasakotojos nusakomas kaip rūpesčio vienas kitu susaistytas darnus veikimas išvien³¹. Aprašytoje situacijoje Petras yra našlaitis, neturintis artimųjų, kurie galėtų patarti, kaip geriau elgtis jam neaiškioje pasirinkimo situacijoje, ir štai gamtos pasaulis – darnus veikimas tarp dangaus kūnų, mėnulis, apsakyme vadinamas saulabroliu, skubantis pakeisti saulę, ant žemės baravykas palaikantis tvarką tarp grybų, galėtų tapti Petro „šeima“, padedančia susiorientuoti vedybinėje situacijoje ir teisingai pasirinkti, jei tik Petras gebėtų su juo užmegzti reikiamą jausminį santykį.

Kaip teigia Račiūnaitė, jautrumas yra kvalifikacija, kurią augdama mergaitė (gal ir bernelis?) turėjo įgyti, ji, veikiausiai, turėjo būti (į)rodoma per vestuvines apeigas. Kaip liudija mokslininkės pateikiami pavyzdžiai, mergaitės jautrumas galėjo reikštis kaip atsakingas, deramas elgesys tiek su žmonėmis, tiek su gyvūnais, augalais ar net „negyvuoju“ pasauliu (Račiūnaitė, 2002, p. 76–77). Šioje vietoje verta pažymėti, kad gailėsčio, kaip tam tikro jautrumo ar gebėjimo jausmiškai susiderinti su kitais, buvo galima išmokti. Tą teigia ir Šmitienė (2014, p. 31): „Matome, kaip jutimiškumo yra mokomasi, jis perduodamas iš kartos į kartą.“ Pavyzdžiai iš Žemaitės kūrybos šiai minčiai antrina, jautri, gailinti Katrės motina užaugina jautrią dukrą, nejautri Vingių šeima, nejautrus ir jų sūnus Vingių Jonas³². Negailėsčių atpažįstame Vingių Jono elgesyje, kai jis palieka gulėti vieną, nukritusią nuo

³⁰ Verta nuodugnesnio tyrimo gailėsčio ir augalo gailio (*Ledum palustre*) sąsaja. Gailiai buvo naudojami gaminant alų, o alus tikrai buvęs vestuvių gėrimu, jis vartotas ir kaip apeiginis santuokos įteisinimo gėrimas (Vaitkevičienė, 2019, p. 145–146, 337–341). Kasdienėje vartosenoje minimas ir gailių – galvą apsukančių – poveikis: „Kad vaivorai auga gailynuose, uogaudamas apsvaigsi“ (LKŽ, t. III, p. 26). Gailių buvo dedama ir gaminant degtinę, ji vadinta gailine: „Gailinė apsuka galvą, nepilk gailių į šnapšę“ (LKŽ, t. III, p. 26). Yra vartosenos pavyzdžių, kai gailėstis turėdavęs tiesioginį poveikį galvai: „Ona, kad tik ko pagailina, tai ir apserga tuoj galva“ (LKŽ, t. III, p. 28).

³¹ Detalią šios kūrinio vietos analizę galima rasti straipsnyje „Pasaulio ir asmens jausminiai ryšiai Žemaitės kūryboje“ (Bleizgienė, 2016, p. 100–103).

³² Gailėsčių atpažįstame, kai jis tiesiogiai ir neįvardijamas. Štai pirmajame Žemaitės apsakyme „Rudens vakaras“, kurio pagrindinė tema – piršlybos, tinkamo partnerio paieškos, turtingas, potencialiai gera pora vedyboms, Leonas Pagirys yra nejautrus, seno tėvo, seserų nepagailintis jaunuolis, jo elgesys – kvailas, neadekvatus situacijai siautėjimas – iš esmės „diskvalifikuoja“ jį kaip tinkamą santuokai porą.

vežimo, Katrę. Veikimas neatsižvelgiant į kito situaciją gali būti suprantamas kaip gailėsčio stoka. Tokį patį negailestingą elgesį atskleidžia ir dainų tekstai: gailinti motina priešinama rūščiai anytai ar kitos šeimos namiškiams: „15. Svečių šalėlė / Rūsti žmonėlej, / Atšiauri ju małonė.“ (Juška, t. I, s. 2, 1880, p. 181). Ten, kur rūsti anyta, bernelis taip pat nemalonus: „Rūsčę gavaū anytėlė / Ne małonus ni bernėlis“ (Juška, 1883, p. 786). Rūsčioj aplinkoj augęs bernelis, kaip rodo dainos, nesirūpina žmona (nekuria anksti ugnelės, neruošia pusryčių), o eina į karčiamą arba dar blogiau, nesigailintis „bernelis“ ją muša: „1. Uj, visi bārė, niėks ne ūžtarė, / Bernėlis mūšė, nesigajlėju.“ (Juška, 1880, t. I, s. 1, p. 158)

Vestuvinėje dainoje užfiksuotas bernelio ir mergelės pokalbis rodo ir jų tam tikrą gyvenimo tikrovių atskirumą, bet jų paralelizmas liudija abiejų panašų veikimą pasaulyje: „3. Iš rupestėlu / Rutėles sėjau, / Iš gajlastėlu / Gražėj ravėjau“ [...] „8. Iš rupestėlu / Žirgėli šėriau, / Iš gajlastėlu / Gražėj bašnójau“ (Juška, 1880, t. I, s. 2 p. 401, 402)³³. Priešdėlis „iš“ šiuose žodžio *gailėstis* vartosenos pavyzdžiuose rodo veiksmo kilmės šaltinį – arba tai, kas remiantis fenomenologiniu požiūriu „pajudina“ jaučiantįjį tam tikram veiksmui. Tiek mergelė, tiek bernelis rūpinasi artimiausia aplinka, ir jų veiksmus pagrindžiantis gailėsčio jausmas leidžia kelti prielaidą, kad jei atsirastų jungtis tarp šių moteriškos ir vyriškos veikimo sferų, tas pats, abiem būdingas, elgsenos modelis galėtų būti perkeltas į tarpasmeninį moters („seselės“) ir vyro („bernelio“) santykį, o tas naujas santykis būtų palaikomas gailėsčio³⁴.

Pateikiami etnografiniai pavyzdžiai, rodo, kad merginos gailestingumas kaip įgūdis buvo patikrinamas piršlybų metu: „Šiaurės Lietuvoje gudrūs piršliai sakydavo: ‘Jei jaunoji kitas merginas niekina, katei, lendačiai prie stalo, suduoda, užmazija, žinok jau, vyrelė, kad kočėlu ne kartą makaulėn gausi’“ (cit. pgl. Račiūnaitė, 2002, p. 96). Žodžio *gailėti* vartosenos atvejai senuosiuose raštuose, kasdienė vartoseną rodo, kad šis jausmas patiriančią asmenį įtraukdavo į tarpasmeninius santykius ir formuodavo atitinkamą, situacijai adekvatų, veikimo būdą. „Gaili vaikų anksti kelti; Dukters da gailiu – nespaudžiu ant darbų“ (LKŽ, t. III, p. 24,). Šiuose pasakymuose yra įrašytas galimas veiksmų spektras (ar kryptys): kelti arba nekelti vaikus anksti, spausti arba nespaušti dukros prie darbų.

³³ Kitas dainos pavyzdys rodo, kad nors kalbama apie skirtingas moterų ir vyrų tikroves, tačiau santykis, kuris sieja patiriančius subjektus su savojo pasaulio reiškiniais yra tas pats – gailėstis. Dainoje „Mūs ražėlių slaunas dvaras“ mergelė, paaiškindama savo situaciją berneliui, remiasi jų pasaulio analogija, kurią kaip tik ir sukuria tas pats jausmas: „7. Kaip tau gaila kamanėlių, / : Plieno padkavėlių, / 8. Teip man gaila jaunystėlės, / : Rūtų vainikėlio.“ (LLD t. X, p. 185).

³⁴ Žemaitės autobiografijos liudijimas, kad ji, bajoraitė, esą tekėjusi už buvusio baudžiauninko iš gailėsčio, leidžia kelti klausimą, ar yra aptariamų žodžių vartosenoje įsispaudusi gailėsčio ir erotikos / meilės jungtis? Pavyzdžių, iš kurių aiškiai būtų matoma šių dabar jau atsietų jausminių išgyvenimų sąryšis, nėra daug: pvz., „Neturiu bernelio niekas nepagaili“ (LKŽ, t. III, p. 24). Nuolat pasikartoja tokia žodžio *gailėstis* vartoseną: „Kaip neduosi dukrelės, aš numirsiu gailėstėliu.“ Atrodo, kad tėvams sutrukdžius mylimųjų tolesniems santykiams (vedyboms), sustabdžius jausmo tekėjimo ratą, gresia mirtis „iš gailėsčio“. Tačiau reikia pripažinti, kad bent jau LKŽ pateikiamas žodžio *gailėti* ir jo vėdinių vartojimo laukas nerodo ryškios erotikos ir gailėsčio sąsajos. Tiesa, yra išlikę vartosenos pavyzdžių, dažniausiai tik kalbant apie paukščius, kai *gailinti*, *gailoti*, greta reikšmių didinti gailėstį, graudinti, gailėti, užjausti, daryti atgailą, turi ir erotinę reikšmę, žodyno nusakomą taip: malonėti, gailuoti, letenti (LKŽ, t. III, p. 28). Iš tiesų pateikiami pavyzdžiai („Baltasparnis snapu gailina pataitę; Žąsinas žąsį gailina, gal pradės dėti; Gaidys vištą gailina) rodo, kad kalbama ne tik apie meilėnimąsi, bet ir paukščių poravimąsi. Panašios vartosenos (reikšmė – prisimeilinti), liečiančios žmonių santykius, yra tik vienas pavyzdys: „Jis jai vėl prisigailino“ (LKŽ, t. III, p. 28).

Gailestis veikia kaip orientyras situacijoje, jis padeda ne tik tinkamai pasirinkti ar elgtis, bet ir suvokti, kokie pasirinkimai ar veiksmai yra tinkami ar nederami. Gailestis yra šio veiksmuose įspausto suvokimo šaltinis, be jo padarytų poelgių vertė, poveikis kitam asmeniui neatsiskleistų. Šis jausmas tarpasmeniniame santykiyje nukreipia veiksmus tam tikra rūpesčio kitu ar kitais asmenimis kryptimi. Sykiu šis jausmo modeliuojamas veikimas remiasi ir tuo pat metu įkūnija vertybinę nuostatą – veikimą atsižvelgiant į kitus.

Spėtina, kad gailesčio jausmo sužadimas vestuvių papročiuose galėjo atlikti ne tik atsisveikinimo su artimaisiais, buvusiu gyvenimu funkciją, bet ir buvo jausminis ruošimasis tokį pat santykį užmegzti naujoje šeimoje. Neabejotina, kad naujam statusui prideranti elgsena, gailestingi santykiai su svetima šeima, bendruomene, taip pat ir nauja vieta turėjo būti iš naujo sukurti. Štai Ūsaitytė (2019, p. 37) pažymi, kad naujuose namuose sutinkantys žmonės stokojo gailestingumo: „[v]yro namuose sutinkamų anytos, šešuro, mošos ir dieverio priešiškus pirmiausia nusakomas kitokia kalbėsena, kurią poetinė tradicija užšifruoja kaip nemeilumą, negailumą, rūstumą“. Kaip rodo vienas iš dainos „Vai, augin augin motka dukrelą“ santykio užmezgimas su nauja šeima, kaip ir atsisveikinimas su senąja, buvo lydimas konkrečių veiksmų: „Lenksiu anytą plonom drobelėm, O šešurėlį spartais darbeliais, O dieverėlius margom juostelėm, O mošaitėlę šilko kasnyku. O giminėlėms lenksiu galvelę, Susiedėliams – meilūs žodelius“ (LLD, t. XXII, kn. 6, p. 450). Pirmiausia kūno lankstumo reikšmę turintis žodis *palenkti* tuo pat metu išreiškia ir jausminį lankstumą, paslankumą, kaip gebėjimą jautriai reaguoti į šalia esantį. Tad apeiginių veiksmų, kuriais siekiama sukurti ryšį su naujos šeimos nariais, tikslas – tapti tarpasmeninių ryšių dalimi, kad nauji artimieji imtų veikti atsižvelgdami į naują šeimos narę – martelę. Jei šis „persimainymas“ neįvyksta, naujas ryšys neužsimezga, jaunoji netampa gailesčio tekėjimo rato dalimi: „Rasi anytų nepermainytų, / O šašurėlį nesukalbamų“ (LLD, t. XIII, kn. 6, p. 452). Gailestis naujos šeimos narių rūščias širdis turėjo permaintyti į gailestingas. Kaip matome, širdies (būsenos) pasikeitimas³⁵ buvo neatsiejamas ir nuo kūniškosios laikysenos tarpasmeniniuose santykiuose.

Išvados

Fenomenologinis požiūris į jausmus, analizuojant tautosakos tekstus ir vestuvinius papročius, leido sutelkti dėmesį į jausmines patirtis, kaip svarbias, turinčias prasmę asmens gyvenime. Ši prieiga, išlaisvinanti nuo klausimo, ar kultūros tekstuose užfiksuoti jausmai tikri ar jie tik imituojami, suteikė galimybę pamatyti gailestį kaip svarbią gyvenamojo pasaulio dalį. Gailesčio jausmo fenomenologinis aprašymas, perkeliant dėmesį nuo vieno asmens į tarpasmeninius santykius, analizuojant vestuvines dainas ir vestuvių papročių antropologinius pasakojimus, atskleidė, kad gailestis pirmiausia siejantis šeimos narius, padėjo jos nariams jausmiškai suvokti, ką išgyvena kitas asmuo, per jausminį susiderinimą veikti atsižvelgiant į šalia esančiuosius. Tai reiškia, kad šis jausmas turėjo galią įmaginti šeimos, bendruomenės narius tam tikriems veiksams.

³⁵ Vartosenos pavyzdžiai rodo, kad kietos, rūščios širdys yra sunkiau paveikiamos, nugailinamos, o tie, kurie turi gailingą širdį, lengviau pereina į gailingą būseną: „Toks kietaširdis – dar jis ko gailėsis“ (LKŽ, t. III, p. 25); „Kieno gailinga širdis, tai greit susigailina“ (LKŽ, t. III, p. 28).

Analizė parodė, kad gailestis vestuvių metu išplito už šeimos ribų, apėmė ir didesnį bendruomenės ratą. Vestuvinių apeigų metu žadinamas gailestis būrė jos narius bendram išgyvenimui ir kolektyviniams veiksams. Fenomenologinė nuostata, kad jausmas yra veiksų pirminis šaltinis, leido pamatyti, kad konkrečių vestuvių apeigų ir su jomis susijusių apeiginių veiksų negalima atsieti nuo tuo metu išgyventų jausmų. Gailestis, suburiantis draugėn visą bendruomenę, kūrė jausminį pamatą vestuvinėse apeigose vykstančiai socialinei transformacijai, sykiu buvo esminis laidininkas, padėjęs bendruomeniniam jaunosios būsimo gyvenimo palaiminimui įsikūnyti tikrovėje. Analizė parodė, kad gailestis buvo viena iš svarbiausių jausminių patirčių jaunamartei įgyjant naują socialinį statusą. Šis jausmas buvo šią vidinę transformaciją, išreiškiamą širdies permainymo, perkeitimo metaforomis, įgalinantis veiksmas. Gailesčio jausmas vestuvių metu taip pat atliko santykio su sakraliuoju pasauliu užmezgimo funkciją. Spėtina, kad jis padėjo netekusiems artimųjų jauniesiems pasiekti mirusius tėvus arba juos „pavadojančius“ dangaus kūnus. Gailesčio jausmas kaip tik ir padėjęs įeiti į transformuojančią būseną, leidusią šiam ryšiui dar kartą pasireikšti vestuvinių apeigų metu.

Fenomenologinis gailesčio tyrimas neišvengiamai kreipia aiškintis, kaip jis buvo išgyvenamas kūnu, tačiau iš tautosakos tekstų ir apeigų aprašymų sunku rekonstruoti šio jausmo kūniškojo patyrimo ženklus. Iš Krėvės pateikto apeigų aprašymo matyti, kad lenkimasis, nusilenkimas buvo dažnas, pasikartojantis kūno judesys. Minėta emocinio jautrumo ir kūno lankstumo sąsaja leidžia kelti prielaidą, kad šis ritualinis lenkimasis kitam buvęs gailesčio išgyvenimo dalis. Neabejotina, kad gailestis tikrai reikėsi kaip verkimas, kaip graudus, tam tikrą muzikinę, poetinę išraišką įgavęs raudų atlikimas. Galima kelti įvairias hipotezes ir ieškoti papildomos medžiagos, kad būtų įmanoma labiau suvokti, kaip galėjo būti patiriamas širdies nugailinimas, kaip šios transformacijos reikėsi per tai išgyvenančiųjų kūną. Galbūt, radus papildomos medžiagos ir patvirtinus ryšį tarp gailesčio ir augalo gailiaus daromo poveikio, būtų galima manyti, kad šią virsmo būseną lydėjo galvos apsvaigimas, patiriama tam tikra derealizacija.

Vestuvinių dainų ir papročių fenomenologinis tyrimas parodė, kad vestuvių apeigos kūrė sąlygas megzti naujiems dviejų šeimų ir atskirų bendruomenių ryšiams. Apeigų aprašymai liudija, kad jaunamartė, atlikdama tam tikrus ritualinius veiksmus (apdovanodama, nusilenkdama, bučiuodama ir t. t.), įsiliedavo į naujos šeimos ir naujos bendruomenės gailesčio tekėjimo ratą. O tai reiškia, kad taip ji tapdavo asmeniu, pagal kurį buvo orientuojami kitų žmonių veiksmai. Reikia pasakyti, kad gailesčio, kaip tam tikro jautrumo, gebėjimo veikti atsižvelgiant į šalia esančiuosius reikėjo išmokti. Ir šis socialinis įgūdis vestuvių papročių metu turėjo būti įrodytas, nes be jo negalėjo būti užtikrintas sklandus įsiliejimas į naują šeimą, susietą gailestingo rūpinimosi vienas kitu.

Fenomenologinė pozicija, kad jausmai nepriklauso tik vidujybei, o yra būseną, išplintanti už asmens kūno ribų, leido pamatyti, kad gailesčio jausmas siejo ne tik šeimos, bendruomenės narius, bet ir galėjo būti patiriamas kaip savitas, moraliai angažuotas ryšys su visu gyvenamuoju pasauliu. Vestuvių papročiai, dainose užfiksuotas šio jausmo išgyvenimas rodo, kad „mergelė“ jautė gailestį savam gėlių darželiui, „bernelis“ – žirgui. Tad galima daryti išvadą, kad gailestis, atliekantis santykių reguliacinę funkciją, buvo labai svarbi asmens gyvenamojo pasaulio dalis.

Fuchso pabrėžta jausmų ir vertybių sąsaja bei nuostata, kad mes jausmiškai reaguojame tik tose situacijose, kurios mums yra reikšmingos, atskleidė gailėsčio veikimo dvigubumą. Viena vertus, gailėsčio išgyvenimo, atitinkamos veiksenos, laikysenos tarpasmeniuose santykiuose ir supančiu pasauliu pamatas – šeimos ir bendruomenės gyvenimą sutelkiančios ir saugančios vertybinės nuostatos, kurių esmė – veikimas atsižvelgiant į kitus. Kita vertus, pats jausmo išgyvenimas pagrindė ir sudarė sąlygas realizuoti šioms vertybinėms nuostatomis. Iškelta jausmo ir vertybių sąsaja įrodo ypatingą santykio svarbą tradicinėje kultūroje. Aprašytas gailėsčio patyrimas atskleidė, koks svarbus asmens ir gyvenamojo pasaulio ryšys – santykiai su kitais žmonėmis, su gamta, veiksmų su aplinkiniais suderinimas.

Gailėsčio jausmo įtraukimas į tyrimų akiratį ir fenomenologinė šio jausmo patyrimo rekonstrukcija koreguoja įsivaizdavimą apie tėvų ir vaikų ar net visos bendruomenės santykius. Šis jausmas ir su juo susijusios *gailių ašarų*, *gailios širdies* metaforos atskleidžia, kad jis pagrindė asmens laikyseną ir veiksmus, kai gyvenama, veikiama paisant kitų, šalia esančiųjų. Šį jausmą būtų galima teigti esant bendruomenės narių etišką laikyseną pagrindžiančiu išgyvenimu. Gailėsčio jausmo svarbą mūsų kultūroje, jo veikimą ir dabartiniuose santykiuose, liudytų išsakyta Stundžienės mintis, kad vestuvių jausminė kalba, perteikta vestuvinių dainų retorika, išreiškianti jaunamartės atsisveikinimą su šeima, labiausiai atliepia ir dabartinių žmonių jauseną:

Kad ir šitoji, savo esme socialinė ištekančios dukters atkirtimo nuo savo giminės traktuotė, sakytume, išsitęsusi laike nuo pat senosios patrilokalinės santuokos įsigalėjimo iki jos saulėlydžio (XX a.), lyg niekur nieko pastaraisiais šimtmečiais persikelia jau į emocijnę marčios dramą vestuvių dainose, įsiūbuodama ją iki aukščiausio paveikumo laipsnio – mitologinės versijos. Ir tokio turinio daina, kurioje ištekėjimas prilyginamas mirčiai, neprasidama kultūrinio prestižo visiškai kitomis sąlygomis gyvenančiame dabarties sociume, ir toliau žavi graudindama bent jau vyriausiąją jo kartą, o neretai ir jaunesnes, vis labiau tostančias nuo baigiančio amžių istorinės šeimos sanklodos, patiriančios nūnai, mūsų akimis žvelgiant, didžiulį nuosmukį. (Stundžienė, 2016, p. 150–151).

Kaip yra pažymėjusi Sadauskienė (2014, p. 48), „[e]mocijos ir jų pateikimas lemia, ar norėsime tekstą ne vieną kartą atlikti, išgirsti, išgyventi jo turinį, susitapatinę su herojumi ar lyriniu objektu“. Atrodo, kad gailėstis yra ta jausminė patirtis, kuri, kad ir patyrusi transformacijų, išliko atpažįstama, suprantama ir (galbūt) išgyvenama iki šių dienų.

Santrumpų sąrašas

LKŽ – Lietuvių kalbos žodynas, t. I–XX. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 1941–2002.

Literatūros sąrašas

- Bleizgienė, R., 2015. Emocijų istorijos tyrimų kelias: Peterio ir Carol Stearnsų, Barbaros Rosenwein ir Williamo Reddy teoriniai modeliai. *Colloquia*, 34, p. 13–37.
- Bleizgienė, R., 2016. Pasaulio ir asmens jausminiai ryšiai Žemaitės kūryboje. *Tautosakos darbai*, 51, p. 88–111.
- Bleizgienė, R., 2020. Džiaugsmas visoki XIX a. vidurio – XX a. pradžios lietuviškuose vadovėliuose. *Tautosakos darbai*, 60, p. 132–165.

- Buivyūtė, G., 2022. Emocijų raiškos kaita lietuvių meilės dainose. *Tautosakos darbai*, 63, p. 105–122.
- Daugirdaitė, V., 2011. Vestuvinės išvažiavimo pas jaunąjį dainos: apie tekstus ir apeiginį kontekstą. In: *Lietuvių liaudies dainynas: Vestuvinės dainos*, t. XXIII, kn. 7: Išvažiavimo pas jaunąjį dainos. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, p. 7–25.
- Fuchs, T., 2013. The Phenomenology of Affectivity. In: K. W. M. Fulford, M. Davies, R. Gipps, G. Graham, J. Z. Sadler, G. Stanghellini, T. Thornton, eds. *The Oxford Handbook of Philosophy and Psychiatry*. Oxford: Oxford University Press, pp. 612–627.
- Fuchs, T., 2016. Intercorporeality and Interaffectivity, *Phenomenology and Mind*, 11, pp. 194–209.
- Fuchs, T., 2007. Psychotherapy of the Lived Space: A Phenomenological and Ecological Concept. *American Journal of Psychotherapy*, 61(4), pp. 423–439.
- Fuchs, T., 2020. Embodied interaffectivity and psychopathology. In: T. Szanto, H. Landweer, eds. *The Routledge Handbook of Phenomenology of Emotion*, London / New York: Routledge, pp. 323–336.
- Jonkus, D., 2017. Vertybių ir vertinimo problema Haideggerio filosofijoje, *Problemos*, 91, p. 87–98.
- Juška, A., 1880. *Liėtėiviškos dājnos = Литовскія народныя пьсни : apigardoje Pūšalaėiu ir Velėnės* / [Knyga 1, pirma laida]. užrašėtos par Antaną Juškėviėę, Kazanė.
- Juška, A., 1880. *Liėtėiviškos dājnos : [Knyga 1]*, antra laida. Казань : Тип. Императорскаго университета, 1880, puslapiai 165–418, V, IX, II puslapiai.
- Juška, A. 1883. *Литовскія свадебныя народныя пьсни / записанныя Антономъ Юшкевичемъ ; и изданныя Иваномъ Юшкевичемъ = Lietėiviškos svotbinės dājnos / užrašėtos par Antaną Juškėviėę ; Išspāudintos par Jóną Juškėviėę*. Sankt Peterburgas: Imperatoriškoji Mokslų akademijos spaustuvė.
- Ivanauskaitė-Šeibutienė, V., 2019. Vaišių dainos tradicinėje bendruomenėje: tarp ritualo ir pramogos. In: *Lietuvių liaudies dainynas: Vaišių dainos*, t. XXIV. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, p. 7–35.
- Krėvė-Mickeviėius, V., 1930. Dzūkų vestuvės. *Mūsų tautosaka*, 2, p. 17–93.
- Mickūnas, A., Stewart, D., 1994. *Fenomenologinė filosofija*. Vilnius: Baltos lankos.
- Raėiūnaitė-Vyėininė, D., 2000. *Sutartinių atlikimo tradicijos*. Vilnius: Kronta.
- Sadauskienė, J., 2014. Emocijos kaip objektas lietuvių dainų tyrinėjimuose. *Tautosakos darbai*, 48, p. 29–52.
- Sadauskienė, J., 2014. Lietuviškasis romansas ir jo vieta žanrų sistemoje. *Tautosakos darbai*, 8, p. 42–48.
- Sauka, L., 1968. Lietuvių vestuvinės dainos (XIX a. – XX a. pradžia). In: *Literatūra ir kalba*, 9. Vilnius: Vaga, p. 7–278.
- Sauka, L., 1989. Mergvakario ir jaunojo sutiktuvių dainos. In: *Lietuvių liaudies dainynas: Vestuvinės dainos*, t. V, kn. 3, p. 7–22.
- Sauka, L., 1994. Nuo paslėptos nuotakos ieškojimo iki išvažiavimo į jungtves. In: *Lietuvių liaudies dainynas: Vestuvinės dainos*, t. VIII, kn. 4, p. 7–29.
- Satkauskytė, D., 2023. Literatūros demokratizacija ir jos kaina: šiuolaikinės literatūros kritikos formos ir įtamos. *Colloquia*, 51, p. 31–47.
- Stundžienė, B., 2002. Moteriškasis pasaulis dainose. *Tautosakos darbai*, 23, p. 13–15.
- Stundžienė, B., 2004. Vestuvinė ir iniciacinių apeigų sąsajos dainose. *Tautosakos darbai*, 28, p. 13–32.
- Stundžienė, B., 2009. Moterų kultūrinė saviraiška. *Tautosakos darbai*, 37, p. 64–82.
- Stundžienė, B., 2016. Šeimos naratyvas dainose: ritualo atodangos ir kintančių kontekstų reikšmė. *Tautosakos darbai*, 51, p. 137–160.
- Szanto, T., Landweer, H., 2020. Introduction. The Phenomenology of Emotions – Above and Beyond “What it is Like to Feel”, In: T. Szanto, H. Landweer, eds. *The Routledge Handbook of Phenomenology of Emotion*. London / New York: Routledge, pp. 1–37.
- Sheve von, Ch., Slaby, J., 2019. Emotion, emotion concept, J. Slaby, Ch. von Scheve, eds. *Affective Societies: Key Concepts*, ed. London / New York: Routledge, pp. 42–52.
- Šmitienė, G., 2000. Palankumo laikysena. *Tautosakos darbai*, 12, p. 179–188.
- Šmitienė, G., 2011. Takios tradicijos samprata. *Tautosakos darbai*, 61, p. 15–43.
- Šmitienė, G., 2014. Neakivaizdinis pokalbis su Maurice’u Merleau-Ponty: Tradicinės kultūros tyrimas juslinio suvokimo plotmėje. *Tautosakos darbai*, 67, p. 15–41.

- Šmitienė, G., 2017. „Man visa lengva“: etnologinis sąmonės tyrimas. *Tautosakos darbai*, 53, p. 62–93.
- Vėlius, N., 1996. Sugrįžimo iš jungtvių – jaunosios apdovanojimo dainos. In: *Lietuvių liaudies dainynas: Vestuvinės dainos*, t. XI, kn. 5, p. 6–16.
- Ūsaitytė, J., 2019. Jaunosios ir kraičio išlydėjimo įprasminimas vestuvių dainose. In: *Lietuvių liaudies dainynas: Vestuvinės dainos*, t. XXII, kn. 6, p. 7–38.
- Vaitkevičienė, D., 2007. Tarp emocijos ir ritualo: baltų karo papročių pėdsakais. *Tautosakos darbai*, 33, p. 158–184.
- Vaitkevičienė, D., 2019. *Žydinti taurė: Baltų gėrimai ir apeigos*. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas.
- Žičkienė, A., 2011, Rauda. In: V. Savoniakaitė, sud. *Lietuvos etnologijos ir antropologijos enciklopedija*. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, p. 339–344.
- Žičkienė, A., 2009. *Kap cik gaila, ir ataina žodžiai: Valkininkų apylinkių raudos*. *Tautosakos darbai*, 37, p. 101–124.